

PAUL HENRI STAHL – O PERSONALITATE ȘTIINȚIFICĂ ÎN DOMENIUL ETNOSOCIOLOGIEI EUROPENE

GHEORGHE ȘIȘEȘTEAN*

ABSTRACT

PAUL HENRI STAHL AND HIS CONTRIBUTION TO EUROPEAN ETHNOSOCIOLOGY

Only a little while has passed since the death of Professor Paul H. Stahl. These lines are an attempt at a synthetic presentation of his life and scientific activity, including short fragments from his memories related to the fieldwork he conducted in his early life, most of the times together with his friend and collaborator, Paul Petrescu. At the same time, being well acquainted with his ethnological and sociological views, as a former student of Paul H. Stahl at the EHESS in Paris, I have sought to capture some of the theoretical dimensions of his activity, insisting first of all on his important contribution to a European anthropology of premodern forms of property and organization of social groups. Within this European analytical and contrastive framework, I have also integrated the Romanian case, to which the late professor Paul H. Stahl was so attached. Secondly, I outlined several directions of analysis of what we could call anthropology of the sacred, the way in which the sacred forms an important dimension of social organization in European peasant societies.

Key words: historical anthropology, fictitious consanguinity, eponymous ancestor, condominium village, collective property, determination of joint ownership, genealogical criterion, extended domestic group, institution of the elderly, mountain sociality, space and sacredness.

Paul Henri Stahl s-a născut în 1925 într-o familie de intelectuali români, cu origini occidentale, toți având importante preocupări în domeniul științelor sociale. Urmează cursurile Facultății de Filosofie, având ca specializare principală sociologia, ca elev al lui Dimitrie Gusti și Henri H. Stahl. Paul Henri Stahl face parte din ultima generație de sociologi aparținând Școlii sociologice de la București, cea mai cunoscută în țară și peste hotare, înainte de interzicerea sociologiei în 1948. Trei dintre ideile de bază ale școlii se reflectă cu o mare

* Address correspondence to Gheorghe Șișeștean: Bd. Mihai Viteazul, nr. 7, bl. D, sc., D, ap. 27, Zalău, județul Sălaj, România, e-mail: g_sisestean@yahoo.com.

continuitate în lucrările sale: legătura permanentă cu realitatea de teren, colaborarea cu ansamblul tuturor științelor sociale și locul aparte pe care îl au legăturile sociologiei cu istoria. La aceste idei directoare ale Școlii sociologice de la București, Paul H. Stahl a adăugat preocuparea sa constantă de a integra societatea românească pe plan european, prin abordări comparative, în care analizează instituții, norme, sisteme de drept cutumiar, forme de proprietate și structură socială, tipuri de habitat, obiceiuri, urmărindu-le specificitățile atât în spațiul românesc, cât și în cel european.

Atras de aspectele noi ale cercetării sociologice, el prezintă în aprilie 1948, în cadrul Institutului Social Român, o comunicare intitulată *Monografia sociologică și metoda statistică reprezentativă*, prin care încerca să aducă o nouă perspectivă de abordare, prin tehnici statistice, în ceea ce D. Gusti numea cunoașterea de ansamblu a țării. Comunicarea a fost extrem de bine primită, mai ales de profesorul D. Gusti, care i-a oferit posibilitatea de a merge în Franța cu o bursă acordată de specialistul francez în metode statistice, Jacques Stoetzel. Nu a avut însă permisiunea să iasă din țară și, în scurt timp, sociologia a fost interzisă, iar Institutul Social Român desființat.

Între 1949 și 1953, profesorul universitar Paul H. Stahl va fi cercetător științific și apoi șef al secției sociale și director adjunct al Centrului de Cercetări Psiho-Medico-Pedagogice al Ministerului Învățământului, calitate în care a efectuat cercetări asupra mediului social al elevilor din școlile primare. Rezultatele acestor cercetări nu au putut fi publicate în perioada comunistă; ele vor fi publicate de abia în 2001 (*Familia și școala*, Editura Paideia, București). Din păcate însă, acest centru de cercetări a fost desființat în urma unor atacuri politice susținute în ziarul „Scânteia”. Între 1949–1953, în paralel cu activitatea de cercetare privind mediul școlar, profesorul Paul H. Stahl va face anchete sociologice de sociologie medicală în comuna Militari, analizând condițiile sociale în care trăiau persoanele afectate de tuberculoză.

În 1953, ca urmare a desființării Centrului de Cercetări Psiho-Medico-Pedagogice, profesorul Paul H. Stahl va reuși să se angajeze la Institutul de Istoria Artei de pe lângă Academia Română, între 1953 și 1963 funcționând ca cercetător științific, iar din 1963 până în 1969 va fi șef de sector, la același institut, și șef al secției de etnologie, folclor și istoria artei la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. În momentele grele ale anului 1953, trebuie amintit sprijinul acordat de academicianul George Oprescu, în angajarea lui Paul H. Stahl la noul Institut de Istoria Artelor, unde era director. De asemenea, Mihai Berza este cel care îl va aduce, în 1963, ca șef de secție la nou-înființatul Institut de Studii Sud-Est Europene.

Interzicerea publicării a nouă volume, a diverse articole, precum și interzicerea participării la colocvii și congrese internaționale îl determină să plece în 1969 în Franța. După un an deosebit de greu, datorită dificultăților de ordin material, este primit de Fernand Braudel, căruia îi expune un program de lucru, care ține în egală măsură de istorie și de sociologie: relațiile dintre cultura

țăărănească, pe de-o parte, și cea boierească și domnească, pe de altă parte, de-a lungul ultimelor trei secole, în Europa de sud-est. În 1970 a fost numit director de studii (*directeur d'études*), cea mai înaltă titulatură universitară, la prestigioasa instituție de învățământ din Paris, École des Hautes Études en Sciences Sociales, acolo unde, cu aproape două decenii înainte, un alt român, Mircea Eliade, își începea cariera universitară occidentală. La École des Hautes Études en Sciences Sociales, profesorul Paul H. Stahl îi va avea, printre colegi și colaboratori, pe profesorii Claude Lévi-Strauss, Nicole Belmont, Isac Chiva, Françoise Zonabend. În calitate de director de studii, profesorul Paul H. Stahl a fost titularul cursurilor „Etnologia Europei de sud-est” (titlu sugerat de F. Braudel) și „Antropologia juridică a societăților tradiționale europene”. În paralel, între 1970 și 1993, a activat și ca profesor titular la Universitatea René Descartes de la Sorbona, unde a susținut cursul „Introducere în sociologia și etnologia europeană”. La Universitatea René Descartes a fost și responsabilul Secției de sociologie și etnologie europeană. Din 1970 a fost și membru al prestigiosului Laboratoire d'Anthropologie Sociale, instituție înființată de Claude Lévi-Strauss și bunul său prieten, originar și el din România, Isac Chiva.

În 1993 a fost ales membru de onoare al Academiei Române, discursul la primirea în Academie fiind intitulat *Muntenia – țara munților*, în care se face o analiză comparativă a formațiunilor statale feudale europene timpurii, constituite în jurul masivelor muntoase, cu referire specială la nașterea statului muntenesc, concentrat în jurul Carpaților Meridionali, atât pe versantul transilvănean, cât și pe cel muntenesc.

După întoarcerea în țară, în perioada 1999–2007 a fost directorul Institutului de Studii Sud-Est-Europene, unde a susținut formarea unei noi generații de cercetători și a asigurat continuitatea și întărirea prestigiului publicației „Revue des Études Sud-Est Européennes”, prin colaborarea cu numeroși cercetători străini, care au publicat în paginile acestei reviste.

În anul 2000 a ținut cursul de etnologie la Facultatea de Științe Socio-Umane a Universității din Oradea, secția sociologie, și a ajutat la formarea științifică a unor cadre didactice de la această instituție de învățământ, care, în anul 2006, îi acordă titlul de „doctor honoris causa”.

Originală și novatoare, opera lui Paul H. Stahl permite științelor sociale românești să stea alături de cele mai noi direcții ale Occidentului european. Pe de altă parte, el a fost un continuator al tradiției sociologiei interbelice românești, care a prezentat evidente caracteristici de avangardă în științele sociale europene, mai ales prin dimensiunea interdisciplinarității și prin apropierea sociologiei de istorie; dacă în Franța numele lui Jacques le Goff se impune începând mai ales din anii '60, cel al lui Julio Caro Baroja în Spania mai ales din anii '50, școala lui D. Gusti poate ilustra aceste preocupări de sociologie (antropologie) istorică, încă de la sfârșitul anilor '20. Atunci apar primele studii asupra Țării Vrancei, ale lui H. H. Stahl, ce aveau să conducă la marea lucrare colectivă, apărută în 1939 și coordonată de

același H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une région archaïque*, lucrare cu specific interdisciplinar, din păcate încă netradusă în românește și care reprezenta contribuția României la Congresul Mondial de Sociologie, ce urma să se desfășoare în același an la București, dar care nu a putut fi organizat, din cauza începerii războiului.

**TITLURILE CURSURILOR SUSȚINUTE DE PROFESORUL PAUL HENRI STAHL
LA ÉCOLE DES HAUTES ÉTUDES EN SCIENCES SOCIALES DIN PARIS**

1. 1969–1970 – Introducere în etnologia Europei de sud-est;
2. 1970–1972 – Satele tradiționale: structurile sociale;
3. 1972–1973 – Satele tradiționale: **a.** creșterea animalelor,
b. habitatul.
4. 1973–1974 – Satele tradiționale: viața magică și religioasă;
5. 1974–1975 – Vendetta;
– Sărbători țărănești și ceremonii nobiliare (I);
6. 1975–1976 – Sărbători țărănești și ceremonii nobiliare (II);
7. 1976–1977 – Elemente păgâne și eretice în folclorul balcanic;
8. 1977–1980 – Introducere în etnologia romanității orientale;
9. 1980–1982 – Structuri sociale arhaice și sisteme de proprietate (paralele balcanice și mediteraneene);
10. 1982–1983 – Sângele; antropologie socială balcanică și europeană;
11. 1983–1984 – Ortodoxie și societate în Europa Orientală;
12. 1984–1985 – Arhitectura țărănească europeană; case și biserici;
13. 1985–1988 – Introducere în etnologia Europei de sud-est;
– Răzbunarea (Balcani, Caucaz, Italia, Corsica, Scoția);
14. 1988–1989 – „O călătorie atât de lungă”; studii asupra obiceiurilor legate de moarte în Europa;
– Istoria proprietății primitive în Europa (I);
15. 1989–1990 – Căsătoria în societățile europene;
– Istoria proprietății primitive în Europa (II);
16. 1990–1991 – Introducere în studiul romanității orientale: românii și aromânii;
– Istoria proprietății primitive în Europa (III);
17. 1991–1992 – Antropologia spațiului;
– Culegeri de drept cutumiar european;
18. 1992–1993 – Corpul uman și structurile sociale: exemple europene;
– Structurile pre-etatiste europene;
19. 1993–1994 – Ortodocși, catolici și musulmani în Europa Orientală;
20. 1994–1995 – Europa; structurile timpului;
21. 1995–1996 – Europa; materialul și imaterialul;
22. 1996–1997 – Cetatea antică și supraviețuirile ei europene.

**TITLURILE CURSURILOR SUSȚINUTE DE PROFESORUL PAUL HENRI STAHL
LA UNIVERSITATEA RENÉ DESCARTES (SORBONA)**

1. 1970–1981 – Introducere în etnologia Europei de sud-est;
2. 1981–1993 – Introducere în sociologia și etnologia Europei.

CURSURI SUSȚINUTE LA UNIVERSITĂȚI ITALIENE

1. 1986 – La Universitatea de Drept din Macerata – Proprietatea primitivă în Europa;
2. 1993 – La Universitatea „La Sapienza” din Roma – Structuri sociale arhaice; Valea din Tartano.

CURSURI SUSȚINUTE LA UNIVERSITATEA BUCUREȘTI

1. 1991–1993 – La Facultatea de Istorie – Sociologia țăranului român în Evul Mediu;
2. 1991–1993 – La Facultatea de Sociologie și Asistență Socială – Introducere în studiul comunităților rurale europene.

Profesorul Paul H. Stahl a susținut, de asemenea, conferințe la universitățile din Verona, Padova, Palermo, Milano, Trento, San Sebastian, Hamburg, Bratislava, Cracovia, Varșovia, Oradea.

CERCETĂRI DE TEREN

Alături de cercetările de teren întreprinse în România, începînd din anii '50, profesorul Paul H. Stahl a desfășurat și o intensă muncă de teren în alte țări din Europa, dar și din afara ei. Iată principalele campanii de teren: **1.** Albania (de două ori); **2.** Germania (de două ori); **3.** Austria (de trei ori); **4.** Bulgaria (de două ori); **5.** Danemarca (de două ori); **6.** Finlanda (o dată); **7.** Grecia (de 11 ori); **8.** Ungaria (de trei ori); **9.** Italia (de opt ori); **10.** Iugoslavia (de două ori); **11.** Norvegia (o dată); **12.** Polonia (de două ori); **13.** Suedia (o dată); **14.** Elveția (de două ori); **15.** Cehoslovacia (de două ori); **16.** Turcia (de două ori); **17.** Ex-Uniunea Sovietică (o dată); **18.** Brazilia (o dată); **19.** Nepal (o dată).

CÂTEVA ASPECTE PRIVIND CONCEPȚIA SOCIOLOGICĂ A PROFESORULUI PAUL HENRI STAHL

Plecând de la cercetările în domeniul opiniei publice, trecând prin cele privind influența factorilor sociali asupra îmbolnăvirilor contagioase și ajungând la cercetările legate de analiza proprietății, a grupurilor domestice sau a imaginarului colectiv în comunitățile tradiționale europene, Paul H. Stahl desfășoară, pe parcursul a aproape jumătate de secol, o prodigioasă activitate științifică. Din nefericire, cariera domniei sale nu mai beneficiază de susținerea sistematică a statului sau a unor instituții de cultură prestigioase, așa cum se întâmplase în perioada interbelică, când Școala sociologică de la București, din care face parte eminentul său părinte, Henri H. Stahl, devenise o instituție națională și europeană, fiind sprijinită direct de statul român, interesat în acțiunea de cunoaștere, dar și de reformare a mediilor sociale românești.

Din 1948, când își susține lucrarea de licență sub conducerea lui D. Gusti și Henri H. Stahl și până în 1969, când va părăsi România comunistă, păstrând însă pentru totdeauna în suflet imaginea adevăratei României, cea a oamenilor simpli, trăind într-un regim represiv, cariera științifică a lui Paul H. Stahl se va desfășura între onestitatea și modestia intelectualului provenit dintr-o familie de mare tradiție în cultura românească, care caută și reușește să își mențină verticalitatea morală, în raport cu puterea comunistă, și cea a omului de știință, nevoit să își desfășoare activitatea într-un mediu social dominat de încorsetarea ideologică și adversitatea psihologică față de tot ceea ce reprezenta valoare și continuitate culturală.

Cu toate acestea, chiar dacă, pentru o perioadă care se întinde pe durata a peste 10 ani, profesorul Paul H. Stahl va cerceta domenii aparent neutre, din punct de vedere ideologic, cum ar fi cele privind arhitectura tradițională din diferite zone ale României, contribuțiile sale în acest domeniu (alături de bunul său prieten, Paul Petrescu), pe care le voi surprinde ceva mai încolo, sunt deosebit de importante. Totuși, într-o succintă reliefare a noutății metodei de lucru, trebuie să remarc că profesorul Paul H. Stahl propune o metodologie de cercetare evolutivă a habitatului, deci de surprindere a corelației între habitat și structura socială, prin aceasta detașându-se de metodele tipologice osificate, de sorginte germană. Mai mult, cred că profesorul Paul H. Stahl reconstruiește în această perioadă conceptul de tradiționalitate. Într-o cultură românească, dominată încă de paradigmele filosofico-culturologice ale perioadei interbelice, prin care tradiționalitatea era echivalentul ruralității de tip țărănesc, Paul H. Stahl propune o viziune sociologică a tradiționalității, care reprezintă instituirea unor modele repetitive la scară socială; chiar dacă aceste modele cunosc, la debutul lor, elemente de inovație, această inovație reprodusă socialmente devine tradiție, fie că este vorba de habitatul țărănesc, boieresc, fie de cel urban, între care nu există rupturi, ci influențe reciproce. De altfel, prin exemplele pe care le aduce în discuție, profesorul Paul H. Stahl demonstrează convingător existența unor astfel de influențe reciproce ale

modelelor de arhitectură tradițională, în sensul că același mental colectiv dirijează eforturile constructive atât în lumea țărănească, cât și în cea orășenească.

Despre dificultățile activității științifice și ale muncii de teren, din perioada „obsedantului” deceniu al anilor '50, povestește Paul H. Stahl, în fugarele sale amintiri. Aceste amintiri reconstituie crâmpoie din realitatea românească a acelor ani, dar scot la suprafață și pasiunea, sacrificiul și dârzenia unor cercetători de excepție ai României, pe care o istorie nefastă i-a făcut să-și desfășoare munca de teren ca pe o permanentă aventură, împinsă, de multe ori, în situații limită. Este de remarcă faptul că profesorul Paul H. Stahl era un extraordinar povestitor, cu o fascinantă experiență de teren, cunoscând, de asemenea, o serie de mari intelectuali ai culturii române, dar și ai celei europene. Din păcate însă, el nu a avut răgazul necesar așternerii pe hârtie a amintirilor sale, începând cu Nicolae Iorga și Dimitrie Gusti, oaspeți obișnuiți ai casei părinților săi, continuând cu Traian Herseni, Dinu Lipatti, Constantin Brăiloiu, Gheorghe Focșa, Mircea Florian, Alexandru Pippidi, Tudor Vianu, Victor Ion Popa, Virginia Șeicaru, Xenia Costa-Foru, Mircea Vulcănescu, Ion I. Ionică, Ernest Bernea, Hari Brauner, Paul Petrescu, Nicolae Dunăre, Valeriu Butură, Claude Lévi-Strauss, Nicole Belmont, Isac Chiva, Françoise Zonabend, Massimo Guidetti, ca să nu amintesc decât o mică parte dintre marii intelectuali pe care i-a cunoscut (iar cu unii a colaborat) Paul H. Stahl.

Iată câteva fragmente din aceste amintiri, publicate în numărul 15 al colecției „Sociétés européennes”, pe care profesorul Paul H. Stahl o îngrijea la Paris, începând cu anul 1986:

„După 1948 am găsit de lucru într-un centru de cercetări psiho-medicalo-pedagogice, înființat de către Virginia Șeicaru (soră a lui Pamfil Șeicaru), una dintre acele personalități generoase, cu inițiative vizionare. Avea să fie arestată curând după aceea pentru simplul fapt că purta numele unui fugar celebru. Am lucrat în acel loc patru ani de zile, până când centrul a fost desființat în condiții tragice; se organizau în vremea aceea procese de „sabotaj științific” pedepsite cu ani de zile de închisoare. Numele meu a apărut într-un articol din „Scânteia” alături de alte două nume, ca fiind acela al unui vestit reacționar; unul din ei era declarat legionar și nu fusese nicicând, îl știam prea bine; un al doilea era declarat nazist și desigur nici el nu era așa ceva. Eu eram pus între ei și între două virgule, întrucât, dată fiind vârsta mea, nu puteam să fi fost în vreun fel oarecare un vestit reacționar. Am fost acuzat că afirm în anchetele mele sociale că există prostituție, vagabondaj, cerșetorie, or, așa ceva nu poate exista într-un regim ideal și, dacă eu o afirmam, înseamnă că eram un dușman. «Inchizitorul» întregii anchete era un psiholog, Feder; mi s-a spus că vroia să șteargă trecutul lui social-democrat. Timp de doi ani, în aceeași perioadă, am lucrat și într-un spital antituberculos, tot pentru cercetări sociale: lucrurile s-au terminat iar periculos, întrucât afirmam că schimbarea bruscă a condițiilor de lucru favorizează apariția tuberculozei, or, atunci se organizau peste tot «întreceri socialiste», în care oamenii creșteau ritmul de lucru, de pe o zi pe alta, în chip nehibzuit.

Rămas fără lucru, am găsit după un an de zile un post la Institutul de Istoria Artei al lui George Oprescu; avea o secție de «artă populară» și acolo l-am reîntâlnit pe Paul Petrescu. Îl cunoscusem în ultimii de ani de studii universitare și îl remarcasem pentru inteligența și amabilitatea lui nedeazămințită. Profesorii îl prețuiau, în primul rând tatăl meu, alături de care făcuse un teren (la Runcu). Ca toți sociologii, nici el nu mai putea nici face, nici spune că face sociologie. Angajat la Muzeul Satului, se orientase spre studiul caselor țărănești, domeniu în care se apropia cel mai tare de pregătirea lui de sociolog; colabora și cu Institutul de istoria artei. Preocupările noastre comune, formația similară, dorința de a observa realitatea concretă, ne-au îndemnat pe amândoi să facem cât mai mult teren, să vedem cât multe. Soarta noastră nu era singulară, a fost cea a tuturor sociologilor împiedicați să-și facă meseria, arestați, scoși din slujbe.

O prietenie de o viață întreagă ne leagă; câte terenuri am făcut împreună? Câte taine ne-au fost comune? Vedeam lucrurile la fel, interpretam situația politică la fel. Basarabean, a trăit ani de zile cu teama să-l ridice rușii și să-l ducă departe, cine știe unde, întrucât basarabenii n-au fost duși în Basarabia, ci risipiți în tot imperiul rusesc, ca să se șteargă neamul lor. Când se vorbește de Uniunea Sovietică, se vorbește de teribilele persecuții politice; se uită însă că acțiunile cu caracter rasist au fost legiune, s-a aplicat peste tot sistematic o acțiune de anihilare a grupurilor etnice ne-rusești, inclusiv a celor slave (polonezi, de pildă). Paul Petrescu trebuia să ascundă și că tatăl lui fusese senator liberal de Cetatea Albă; eu aveam să ascund un frate fugit în străinătate, un unchi care organiza emisiunile radiofonice franceze pentru România, emisiuni anti-comuniste, un părinte care făcuse recensământul Transnistriei...

În afara articolelor, am publicat împreună (uneori și alături de alți autori) o serie de lucrări, le citez în fugă: *Arhitectura din Muzeul Satului* este semnată și cu Anton Dâmboianu, care avea să facă desene și la alte texte ale noastre (*Ceramica din Hurez*). Împreună cu Florea Stănculescu și Adrian Gheorghiu am semnat 5 volume de arhitectură populară (Hunedoara, Dobrogea, Ploiești, București, Pitești); colecția trebuia să continue pentru a acoperi întreg teritoriul românesc, semnasem chiar contractul pentru următoarele patru volume (Brașov, Putna, Craiova, Timișoara). Am fi avut, astfel, una dintre cele mai complete și mai frumoase prezentări de arhitectură populară europeană, dar Comitetul Central (al partidului, cu P mare) a obiectat: „prea multe cocioabe și cruci în lucrările voastre” și colecția a fost oprită. (Se vorbește mult și pe bună dreptate de arestările, prigonirile anilor trecuți; dar prostia? Cutremurătoare, monumentală, concentrată). Cartea *Locuința țaranului român* apare în 1958, dar niciun exemplar nu ajunge în librării; a fost topită, pentru că vorbea despre bordeie, prezenta prea frumos icoanele pe sticlă, cita un singur autor sovietic și amintea influența occidentală în Transilvania; referatele sovietizante distrugătoare (semnate de două persoane, îmi amintesc doar de numele lui Ilie Stanciu, la vremea aceea sub-director la Editura Academiei, plecat apoi în altă țară), au dus la topirea cărții. Cu Barbu Slătineanu

am semnat două volume de ceramică populară. Slătineanu a fost arestat, aş spune „omorât”, întrucât trebuia să facă zilnic o injecţie cu insulină, fiind bolnav de diabet; arestat, nu i s-au făcut injecţiile şi a murit repede, nu se ştie unde este îngropat. Ambele volume au fost scoase atunci din librării şi topite. Tot împreună cu Petrescu am semnat capitolul despre locuinţe din monografia Văii Jiului; dacă iniţial textul era al nostru, forma în care a apărut nu mai are decât prea puţin din textul iniţial”.

Iată şi câteva însemnări despre cercetările de pe Valea Bistriţei, începute în 1952:

„Petrescu era deja pe teren, eu am venit după câteva zile. Am urcat cât mai aproape de munte, coborând apoi încet-încet cu bicicleta spre satul Ceahlău, unde locuia gazda pe care o cunoşteam. Am dormit o noapte pe o masă într-o primărie, a doua în casa unui «chiabur»; în anii aceia şi până după 1960, cei trimişi să facă cercetări prin sate dormeau în casele chiaburilor. În miezul nopţii au venit câţiva «hăndrălai», l-au scos pe chiabur în curte şi au început să-l lovească cu pumnii şi cu picioarele în mijlocul urletelor familiei ieşite şi ea afară. Apoi l-au «ridicat» şi l-au dus cine ştie unde, la bine nu. Treaz, stăteam în întuneric, inima bătându-mi; de la bătăile legionarilor nu mai văzusem aşa violenţă. Mă întrebam dacă nu-mi vine şi mie rândul ca să mi se explice superioritatea gândirii comuniste. Dimineaţa, femeile mi-au spus că soţul şi părintele lor fusese ridicat pentru că nu vroia să intre în colectivă. Evenimente de aceeaşi natură m-au îngrozit în repetate rânduri, în alte locuri, mai des prin nordul Moldovei...

Am plecat devale; apropiindu-mă de casa gazdei, mă întrebam ce va zice înfricoşătorul Haiduc, dulăul paznic al curţii. L-am auzit lătrând de departe, dar, înainte de a mă vedea, a început să schelăie de bucurie, mă recunoscuse după doi ani de zile. Petrescu mi-a spus că şi pe el îl recunoscuse. Gazda, amabilă; am stat câteva zile apoi am pornit-o iar singur, coborând pe bicicletă. Am dormit la mănăstirea Bistriţei; ieşind afară şi fotografiind o biserică, m-au arestat niscăiva agenţi vigilenţi, care foiau peste tot; m-au băgat într-o odăiţă mizerabilă, murdară, cu un pat soios, mi-au luat şireturile de la pantofi şi cureaua de la pantaloni. Rămas singur nu ştiam ce va urma şi-mi aminteam că şi Calistrat Hogaş o păţise la fel. M-au pus într-o maşină, inclusiv bicicleta, m-au dus la Securitatea de la Bacău şi m-au instalat în picioare în mijlocul unei odăi fără ferestre; în faţa mea, trei oameni şedeau la o masă acoperită cu o cârpă roşie.

– Cine te-a trimis? Spune ce ai făcut pe Valea Bistriţei? Pentru cine lucrezi? De ce nu spui adevărul?

Stăteam tot în picioare şi nu puteam merge la toaletă. Le-am spus că nu sunt singur, că mai erau în acelaşi timp şi cercetători din alte institute; le-am pomenit numele rusec al unei colege.

– Ce ai contra sovieticilor?

Toţi aceşti agenţi nu erau numai oamenii de bază ai unui regim de dictatură, erau mai ales agenţii (conştienţi?) ai puterii care ne ocupase ţara.

Dimineaţa a venit şeful securităţii pe regiune.

– Cine te-a trimis?

– Academia.

– Verificați.

Au telefonat și li s-a confirmat că așa era.

– Dați-i drumul.

Am ieșit; la ieșire, luându-mi bicicleta, unul dintre cei care mă anchetase îmi spune: «să nu mai faci». Până astăzi nu-mi găsesc liniștea, pentru că nu știu ce vroia să nu mai fac și mi-e teamă că iar am s-o fac. Am fugit drept la București, dar adunaseram destule materiale pentru redactarea unui studiu...

În Suceava ne-am dus mai întâi pentru a studia huțulii; am rămas printre ei vreme destulă. Și acolo am avut norocul să culegem multe lucruri vechi care să ne ajute să înțelegem prezentul și trecutul. Pe o șea, dintre două dealuri, era o fântână, și pe fântână, bătută în cuie, o placă de lemn, pe care scria «sfârșitul lumii în 1952»; «52» era tăiat și înlocuit cu «62», eram deja în 1954. Nu puteam pleca fără să vedem autorul profeției; un bătrân huțul, vorbind, în afară de huțulă, româna, italiana, germana. Făcuse armata cu austriecii și participase la războiul contra Italiei, în Primul Război Mondial. Construia viori și era vindecător; deschidea Biblia la întâmplare și citea pasajul la care se deschisese. Oameni harnici, cu o arhitectură puternică în lemn, huțulii erau relativ recent instalați printre români de către austrieci, în regiunile din Bucovina, acoperite de pădurile devălmașe ale vechilor organizații de țărani liberi. Veneau, tăiau pădurea și cu lemnul construiau casele; obțineau așa locuri de grădini și pășuni întinse, mărginite de garduri ce urcau pe dealuri în zig-zag. Pe plaiul unui munte din apropiere, se organiza de Sfântul Ilie o nedeie, necunoscută, cea mai din nord în România...”

Iată și câteva consemnări despre cercetările din Ardeal:

„Articolul despre ceramica smălțuită din Transilvania este scris la îndemnul lui George Oprescu; vizitase Muzeul Etnografic din Cluj și acolo, unul dintre muzeografi îi spusese că ceramica smălțuită era toată ne-românească, întrucât românii nu aveau voie să folosească smalțul. «Așa să fie? Ia mergeți voi și vedeți cum stă treaba». Am plecat împreună (cu Paul Petrescu, *n. ns.*, G. Ș.), era luna mai; am început-o cu nordul Transilvaniei. Vremea frumoasă ne ușura drumul dintre sate; diminețile vedeam nebunia nepotolită a ciocârlilor la vreme de primăvară; se urcă drept în sus spre soare, cântând fără întrerupere, apoi cad glonț jos și rămân nemișcate. Ne spune legenda pentru ce; ciocârliia fuse o fată îndrăgostită de soare și transformată în pasăre de mama soarelui. Ajunși într-o duminică după-amiază la Târgul Lăpușului, ne oprește un milițian băut bine, care ne cere buletinele. Or, un milițian, chiar și beat, e tot un milițian; prostul în uniformă și cu pistol în buzunar este imaginea vie a autorității. Ni le ia, le citește din greu și ne spune că este ceva suspect în ele.

– Ce anume?

– De ce vă cheamă pe amândoi Paul?

A doua întrebare fără răspuns pusă de către «organe» de încredere, întrebare care până astăzi nu mă lasă să dorm. Ne confiscă buletinele; dimineața, la

Securitatea locală, venise un responsabil din Baia Mare; treaz și politicos, ne lasă să plecăm. Aveau de păzit un munte care nu mai exista; sovieticii îl răseseră pentru că avea uraniu. Ne-am continuat drumul, găsim peste tot ceramică românească smălțuită; la Hațeg am găsit chiar și lada unei bresle românești de olari, or, lui Oprescu i se spusese și că românii nu aveau bresle. Am publicat materiale adunate, inclusiv fotografia capacului breslei.

Mai peste tot, pe lângă obsesia spionajului, populația era informată că dușmanii capitaliști lansează parașutiști; cum intram într-o casă, ajungeam într-un sat, prima întrebare era: «sunteți parașutiști?», răspundeam că nu, ca și cum, dacă am fi fost, am fi spus-o.

I. D. Ștefănescu, toată viața profesor în Franța, chemat în țară în anii războiului ca să ajute universitatea românească, venise și nu mai putuse pleca. Am avut norocul să am în apropierea mea totdeauna oameni de cea mai bună calitate; I. D. Ștefănescu era unul din aceia; și Petrescu și eu îl prețuim și îl iubim. Îi suntem recunoscători pentru câte am aflat de la el; ne întâlnim în casa lui Barbu Slătineanu o dată pe săptămână, până ce a fost arestat. Veneau și Corina Niculescu și Elena Secoșan, uneori și alți vechi elevi ai profesorului. După arestarea lui Slătineanu, pentru vini imagine, împreună cu un alt grup de intelectuali (ca Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu), ne-am întâlnit de câteva ori la mine acasă. Într-o vreme când lecțiile adevărate deveniseră rare, spusele lui Ștefănescu erau ca apa vie; după cele învățate la sociologie, au fost cele mai temeinice pe care le-am primit...

În Maramureș (unde am fost împreună de mai multe ori, apoi și fiecare în parte) am călătorit într-un rând de la Salva la Vișeu, clandestin, pe platforma unui vagon de marfă. Așteptând să plece trenul, ne-am așezat pe malul râului apropiat, ascultând muzica lansată de megafonul gării; o înregistrare nemțească a Simfoniei a 4-a a lui Brahms. De câte ori o aud, îmi amintesc drumul spre Vișeu. Un vagon de marfă vecin cu al nostru avea o cabină; la pornirea trenului, vedem ușa trenului deschizându-se; cineva ne face semn cu mâna să venim acolo, ca să nu fim văzuți pe platforma deschisă. Era Ștrul Edeistein, fiul unui fost rabin din Vișeu; ne-a adăpostit în casa lui peste noapte, era prietenos și curios să știe ce facem. Călătorind în altă zi tot cu trenul, între două sate maramureșene, vedem urcându-se doi milițeni: «buletinele!» Unul din ei vede aparatele de fotografiat. Știam că pentru organele de încredere aparatul de fotografiat este un instrument de spionaj. Ne ordonă: «coborâți cu mine». Am coborât înghețați de teamă, iar la Vișeu, surpriză: în loc de postul de poliție, ne duce la el acasă și ne arată un iepure sălbatic prins cu o zi înaintea. «Să-mi fotografiți copilul cu iepurele». Ca glumă, era una dintre cele mai neașteptate și stupide; ne-a dat de mâncare, este adevărat, dar preferam să ne fie foame decât să trecem prin spaima unei arestări.

Acasă ne așteptau soțiile, care ne știau aventurile repetate cu poliția; le telefonam de câte ori se putea, pentru a le liniști. Cu toate greutățile, bucuria de a găsi lucruri necunoscute, de a face teren nu ne-a părăsit nicicând. Uneori, când mă

prindea oboseala, mă mulțumeam cu cele găsite, dar Petrescu vroia totdeauna să meargă până la capătul satului, cine știe ce lucruri senzaționale aveam să mai aflăm. Multe din cele adunate în anii aceia, informații și fotografii, așteaptă să fie cunoscute, le vom da cândva la lumină. Cincizeci de ani au trecut de atunci, o veșnicie, dar parcă a fost ieri...”.

În continuare, din impresionanta activitate științifică a profesorului Paul H. Stahl, ne vom strădui să prezentăm o parte din studiile și ideile sale directoare. Fiind vorba despre o primă încercare de acest fel făcută în România, această prezentare nu are pretenții de exhaustivitate, constituindu-se numai într-un început al unei posibile monografii dedicate acestui mare cercetător român, care a reușit ca, plecând de la tradițiile Școlii sociologice de la București, să întreprindă analize comparative asupra fenomenului socio-etnologic țărănesc european și românesc.

Dintr-o perspectivă temporală, în activitatea profesorului Paul H. Stahl se pot desprinde trei etape:

1. Între 1948–1955, tânărul absolvent va încerca să deschidă noi drumuri în sociologia românească, atât prin temele abordate, cât, mai ales, prin noile metode de eșantionare și analiză statistică; din păcate însă, aceste începuturi vor fi brutal curmate prin obtuzitatea și ignoranța autorităților comuniste.

2. Între 1955–1969, ca urmare a imposibilității desfășurării unei activități de cercetare sociologică, în altă formă decât una mascată, prin etnografie, studiile acestei perioade vor fi axate, preponderent, pe domenii ale civilizației materiale tradiționale românești, atât ale celei țărănești cât și ale celei boierești sau urbane. Vor predomina, astfel, cercetările privind arhitectura, ornamentica și unele ocupații tradiționale (spre exemplu, olăritul), dar, odată cu relativa liberalizare ideologică de după 1965, profesorul Paul H. Stahl va putea să publice și studii privind dendrolatria la turcii și tătarii din Dobrogea („Revue des études sud-est européennes”, 1965, nr. 1–3,) sau despre vechi biserici de lemn din întreg spațiul românesc (studiu apărut tot în 1965, în revista citată anterior) extrem de important, atât prin faptul că acoperă un vast areal geografic, cât și prin aceea că Paul H. Stahl va întrebuița o metodă statistică, încercând să surprindă tendințe semnificative și regularități, în tehnicile de construcție ale bisericilor de lemn românești).

3. După 1969, odată cu părăsirea României și începuturile carierei sale universitare la Paris, dar și în alte orașe europene, studiile profesorului Paul H. Stahl, eliberate de încorsetările ideologice, vor aborda probleme etno-sociologice extrem de variate și pe o vastă arie europeană, începând din Pirinei și trecând prin spațiul balcanic și românesc, până în Caucaz. Un loc aparte îl vor constitui analizele privind organizarea socială în vechea Europă Orientală. Ele vor fi materializate în două importante cărți: *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est*, Paris-La Haye, Mouton, 1975 și *Household, Village and Village Confederation in Southeastern Europe*, New York, Columbia University Press, 1986. Totodată, din colaborarea cu profesorul Massimo Guidetti din Italia, vor rezulta trei alte ample cărți; două despre spațiul italian: *Il sangue e la terra. Comunità di villaggio e*

comunità familiari nell' Italia dell' 800, Jaca Book, Milano, 1977 și *Un'Italia sconosciuta. Comunità di villaggio e comunità familiari nell'Italia dell'800*, Jaca Book, Milano, 1978 și una în care sunt publicate în italiană texte fundamentale din cercetători europeni din secolul XIX, cu lucrări în domeniul etnologiei și sociologiei, actualmente puțin cunoscute: George Ludwig von Maurer, Frédéric le Play, Jacob Grimm, Baltasar Bogisic, Bogdan Petriceicu Hasdeu. Cartea se intitulează *Le radici dell'Europa. Il dibattito ottocentesco su comunità di villaggio e familiari* și a apărut în 1979, tot la Jaca Book din Milano. Cercetările de sociologie istorică a mentalităților, unul dintre domeniile predilecte ale profesorului Paul H. Stahl, se vor concretiza și într-o altă carte extrem de importantă, privind spațiul Europei Orientale, în primul rând cel balcanic, *Histoire de la décapitation*, apărută la Paris la editura Presse Universitaire de France, în 1986. Lucrarea se constituie într-o analiză a practicilor medievale de răzbunare și ierarhizare socială, în funcție de calitățile de războinic, atât în lumea musulmană cât și în societățile creștine din această parte a Europei.

În cele ce urmează, voi încerca să punctez și alte contribuții importante ale profesorului Paul H. Stahl, realizate de-a lungul impresionantei sale cariere științifice.

CASA ȚĂRĂNEASCĂ LA ROMÂNI

Trebuind să părăsesc activitatea în domeniul sociologiei medicale și sociologiei educației, a fost primit la Institutul de Istoria Artei, unde funcționa o secție de artă populară; acolo alege spre cercetare domeniul casei țărănești, care îi permite nu numai să continue contactul cu terenul, ci și să aibă și o mare legătură cu „socialul”. Deși abordează aspecte variate ale artei populare, esențialul cercetărilor se centrează tot pe casa țărănească din diferite zone ale țării. Profesorul Paul H. Stahl înlocuiește vechile tipologii statice, legate mai ales de școlile germane, austriece și maghiare, cu un principiu ce urmărește fenomenul în mișcare. Astfel, casele dintr-o anumită regiune nu mai sunt analizate prin prisma unuia sau a două „tipuri” de planuri, ci prin modul de evoluție a planurilor constructive și, în general, a habitatului, stabilind astfel o serie de zonări ce acoperă întreg teritoriul românesc. Același principiu va fi reluat, mai târziu, în analiza formelor de familie (pe care le numește „grupuri domestice”), pe care le clasifică nu numai după criteriile formal-stactice, extrem de utilizate în sociologie, ci după un principiu evolutiv (prezintă această nouă abordare sociologică a familiei în diverse studii, din care menționez câteva: *Groupe domestique, maison, maisnie. Le cas roumain*, Lisabona, 1974, *The Domestic Group in the Traditional Balkan Societies*, 1978, *La maisnie (gospodăria) du paysan roumain*, Freiburg, 1978, *Y se casaron y tuvieron muchos hijos. La perennidad de la casa familiar*, Madrid, 1987, *La regione tribale albanese*, Messina, 1989, *Dimora e composizione del gruppo domestico*, 1996 și, mai ales, importanta sa carte, apărută la Messina în 1993, cu titlul *Terra, società*,

miti nei Balcani). Dar și această nouă abordare metodologică, pe care a insistat în diverse rânduri la cursurile la care am asistat, va forma probabil obiectul unei viitoare apariții editoriale în România.

SOCIOLOGIA EUROPEANĂ

Trecerea în învățământul francez, cele două catedre pe care l-au avut, ca și accesul la studii provenind din mai toate țările europene, l-au împins spre o nouă abordare a temelor predilecte, care, pe măsură ce treceau anii, căpătau mai mult un aspect comparativ. Bogăția bibliotecilor franceze i-a facilitat fără îndoială lucrul desfășurat în acest mod. Sunt greu de clasificat ansamblul cercetărilor pe care le desfășoară la Paris timp de 30 de ani, domeniile abordate. Chiar și simpla lectură a titlurilor cursurilor indică preocupări ce pot fi încadrate nu numai în domeniul sociologiei, ci și al etnologiei, antropologiei sociale, folclorului, istoriei religiei populare, sociologiei istorice. Rețin două teme care au revenit insistent în publicații și în cursuri.

Prima este cea a comunităților: de sat, de vale, de trib. Ele sunt urmărite de la formele cele mai simple (satul) până la formele prestatale europene; comunicarea făcută la primirea în Academie este axată tocmai pe una dintre aceste forme prestatale, cea situată la originea Munteniei (discursul de recepție a apărut în varianta franceză în „*Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*”, 1995, nr. 18, sub titlul *Muntenia, le pays de la montagne*. Despre problemele antropologice ale comunităților de munte și rolul muntelui în istoria românească, Paul H. Stahl a adus deschideri teoretice extrem de interesante și cu prilejul unei mese rotunde desfășurate la Zalău, în luna august, 1986. Discuțiile din acest cadru au fost publicate în revista „*Silvania*”, 1997, nr. 1, Zalău, sub titlul: *Trebuie să pornești de la fapte și nu de la teorii*).

În analiza sociologică a comunităților, Paul H. Stahl va insista asupra unor elemente ca: grupul domestic, bătrânii, proprietatea arhaică, înrudirea, formele de arhitectură și gospodărie și tipurile de grupuri domestice, paralelismul dintre viața socială și cea spirituală. Scopul final urmărit este o prezentare generală a formelor de viață devălmașă la nivelul vechii Europe, continuând marea tradiție a părintelui său, Henri H. Stahl. Această linie directoare este urmărită în volumul apărut în 1986 la New York, *Household, Village and Village Confederation in Southeastern Europe*.

Al doilea domeniu central în preocupările sale este analiza conceptului de *sânge*. Puternic și în viața actuală, mai ales în domeniul înrudirii, el acoperea în trecut domenii vaste ale vieții sociale. În cursurile susținute la École des Hautes Etudes en Sciences Sociales, profesorul Paul H. Stahl a prezentat noțiunea de sânge pe plan european, legând-o de rudenie, de proprietate, de alimentație, de răzbunare, de etapele vieții omenești. Dintre aspectele legate de noțiunea de sânge, unul a

format obiectul unui curs special, cel despre răzbunare. Legătura dintre o noțiune biologică și viața socială a fost obiectul unui alt curs, în care *sângele* ocupa un loc central. Alături de problema consangvinității au fost analizate: vârsta (locul bătrânilor, adulților adolescenților, copiilor), ordinea nașterii (problemele sociologice legate de primul și ultimul născut), locul femeilor și al bărbaților. Aceste preocupări s-au materializat în lucrări ca: *Il sangue e la terra*, Milano, 1978, *Sociétés traditionnelles balkaniques. Contributions à l'étude des structures sociales*, „Études et Documents Balkaniques”, 1979, *La Méditerranée. Propriété et structure sociale*, Edisud, 1997, cu varianta sa italiană, apărută în același an la Milano, la Editura Jaca Book, cu titlul *Un'enciclopedia del Mediterraneo. Antropologia sociale. La proprietà*.

Înțelegerea științifică a socialului presupune desigur o bună formație profesională, în care munca de teren trebuie asociată cu o enormă cantitate de lectură. Pentru a putea prezenta la cursuri lucruri noi, partea de căutare a informațiilor a constituit una dintre preocupările constante ale profesorului Paul H. Stahl. Această preocupare de a găsi lucruri noi sau lucruri uitate i-a permis să prezinte la cursurile despre răzbunare, ca și la cele legate de proprietatea devălmașă, un număr important de texte despre viața vechii Europe, mergând de la realitățile Scoției la cele ale Caucazului și trecând prin cele mediteraneene. Mi se pare evident că, odată cu trecerea timpului, pentru Paul H. Stahl aspectele istorice devin tot mai importante; într-un fel, evoluția lui continuă linia părintelui său, lucrările sale de sociologie devenind tot mai mult lucrări de sociologie istorică.

CONCEPȚIA LUI PAUL HENRI STAHL CU PRIVIRE LA PROBLEMA ÎNRUDIRII, A AUTORITĂȚII TRADIȚIONALE ȘI CEA A FORMELOR ARHAICE DE PROPRIETATE ÎN EUROPA

Într-o remarcabilă încercare de a distinge între ideologia și simbolistica socială, pe de o parte, și realitatea sociologică concretă, pe de altă parte, Paul H. Stahl analizează, pe exemplul societăților tradiționale din Europa Orientală, mecanismele sociale care se constituie în jurul ideii de „înrudire de sânge”.

Pentru societățile tradiționale, consangvinitatea este un factor central în întreaga organizare socială: domeniile vieții sociale, unde noțiunea de sânge intervine, sunt numeroase. Se pot cita: înrudirea, religia, sacrificiul, alimentația, vendetta, proprietatea.

În studiul *La consanguinité fictive. Quelques exemples balkaniques*, apărut în „Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno”, 1985, nr. 14, Milano, (apărut și în variantă engleză în „Études et Documents Balkaniques”, 1987, nr. 13, și în variantă românească, în („Silvania”, 1997, nr. 2, Zalău.), se analizează relația dintre ideea de consangvinitate și organizarea proprietății. Analiza acestei relații permite surprinderea modului tipic în care un element biologic real devine ficțiune biologică și sfârșește prin act juridic.

Din această perspectivă, Paul H. Stahl reactualizează o mai veche dispută din istoriografia și sociologia românească, cea privitoare la existența reală sau numai ideologic-imaginară a strămoșului eponim. Folosind o metodologie antropologică modernă, o mare experiență de teren pe întreg spațiul balcanic și o bibliografie de largă cuprindere, Paul H. Stahl dezvoltă ideea, potrivit căreia consangvinitatea la nivel macrosocial are o întemeiere pur simbolică și nu o întemeiere biologică reală. Ideologia consangvinității, prin caracterul ei simbolic, este o ficțiune socială, însă totodată un remarcabil element de asigurării a solidarității, un important factor de organizare, de grupare socială.

În ceea ce privește aspectele specifice ale raportului proprietate-legătură de sânge, sunt examinate caracteristicile tehnicilor successorale în diferitele comunități tradiționale balcanice: în satul românesc, în sistemele sudic-slave cu familia lărgită de tip *zadruga*, la albanezi și în spațiul grecesc. În acest context este surprinsă și analizată corelația dintre statutul femeii și transmiterea proprietății, căsătoriile virilocale, ca forme-tip de căsătorii, și ceea ce s-ar putea numi „ideologia sângelui”, în funcție de sex, aspect social important în organizarea liniilor de neam, în special la muntenegreni și albanezi.

Pe de altă parte, sunt analizate și tehnicile sociale de transmitere a proprietății în situații de excepție: cuplul fără copil, fiică fără frați, soț impotent, precum și înfrățirile de sânge și consecințele lor în relațiile de înrudire, de acces într-o comunitate și transmiterea proprietății. Foarte importante sunt, în opinia noastră, analizele dedicate ideologiei de parentare în triburile albaneze și cele privind caracterul non-genealogic primar al satelor românești.

Folosind o vastă bibliografie din sec. XIX și începutul sec. XX, foarte puțin cunoscută în România (M. Durham, J. J. G. von Hahm, H. Hecquard, L. M. Garnett), Paul H. Stahl prezintă clivajul dintre realitatea istorică și imaginarul colectiv, bazat pe ideea descendenței tuturor membrilor unui trib din strămoși comuni și deci înrudirea dintre ei. O asemenea perspectivă se întâlnește și în legendele privind strămoșul eponim în satele românești, dar și în unele teorii istorice (Nicolae Iorga).

Continuând și adâncind importanta teorie sociologică creată de Henri H. Stahl privind satul românesc, autorul demonstrează inconsistența teoriilor strămoșului eponim, această concepție apărând relativ târziu, în momentul trecerii de la devălmășia absolută (satul non-genealogic) la satul ieșit din indiviziune, în care *umblarea pe bătrâni* oferă un criteriu semnificativ pentru partajarea proprietății sătești devălmașe.

În seria analizelor antropologice ale societăților tradiționale din Europa Orientală se înscrie și studiul dedicat funcțiilor sociale ale „bătrânilor” în societățile balcanice, intitulat *La fonction du «vieillard»*, apărut în 1989 la Lisabona, iar versiunea românească, intitulată *Instituția «bătrânilor»* a fost publicată în numărul 1 din revista „Silvania”, în 1997, la Zalău.

Termenul „bătrân”, de pildă, a suferit o interesantă evoluție semantică. „Având la început o semnificație pur biologică, noțiunea de «bătrân» poate, ca

urmare a unei lungi evoluții, să desemneze o funcție: a fi «bătrân» nu înseamnă neapărat a avea o anumită vârstă, ci a ocupa o anumită funcție” („Silvania”, 1997, nr. 1, p. 6). Paul H. Stahl analizează, pe baza unei ample informații din Europa Orientală, „cazurile în care noțiunea de «bătrân» a devenit o noțiune socială” (*Ibidem*).

În spațiul grecesc este examinată o instituție tradițională, care a mediat, secole de-a rândul, raporturile dintre comunitățile sociale autohtone și stăpânitorii turci, cea a *gerontes*-lui; (*dimogerontes* = bătrânii de la primărie; *dimos* = primărie, *geros* = bătrân).

„Aleși de către membrii satului, alegerea este ratificată de către autoritățile turcești și durează, în mod obișnuit, un an. Ei sunt aleși dintre persoanele având cultura necesară pentru a putea administra și o avere suficientă pentru a acoperi cheltuielile inerente acestei funcții... Ei reprezintă comuna în relațiile cu exteriorul, asigură gestiunea finanțelor; impozitele fixate pe comună sunt repartizate sătenilor de către «bătrâni», ceea ce se întâlnește, de altfel, și în cazul altor societăți europene orientale sau occidentale. Ei țin evidența populației, judecă și pedepsesc” (*Ibidem*, p. 7).

Și în cazul populației albaneze există o instituție a bătrânilor – *plak* (bătrân). Autorul observă și deplasarea semantică a termenului *bătrân*, care nu desemnează obligatoriu o persoană înaintată în vârstă, ci un conducător. Se evidențiază și diferitele niveluri de funcționalitate a acestei instituții, începând de la grupul domestic (condus de către un șef sau bătrân – *plak* și o femeie șef – *plaka* = bătrână), până la nivelul fratriilor (*plaka i vellazenis*) și a întregii comunități: *plaqnija* – arbitraj, în fapt, adunarea „bătrânilor”, în care se luau deciziile importante și se arbitrau situații conflictuale din comunitate.

Aceeași instituție a bătrânilor este regăsită și la slavii de sud și de est. În cazul lor, Paul H. Stahl examinează organisme conducătoare ale grupului domestic lărgit, format din mai multe grupuri căsătorite. La bulgari, conducerea grupului lărgit este exercitată de către un *domacin* (gospodar) sau *staresina* (șef de grup domestic), *starejesica* (femeie șef). La ruși, termenul *selsiki starosta* (bătrânul satului) nu desemnează un șef de grup domestic, ci un șef de comună. Studiul profesorului Paul. H. Stahl se încheie prin analiza acestei interesante instituții sociale, la populațiile aparținând romanității orientale, la aromâni și români. Ambele grupuri romanice desemnează persoanele înaintate în vârstă prin termeni identici, unul provenind din limba traco-ilirică: „moșul”, „moașa” (la albanezi, *motshe*, *moshe*), iar altul din limba latină: *bitârn*, *bitârnă* (aromână), bătrân, bătrână (daco-română). Aromânii conservă însă și un alt termen de origine latină: *aus* (bătrân, din latinul *avus* – bunic). Paul H. Stahl examinează evoluția semantică a acestui cuvânt, care a ajuns să desemneze o persoană având dreptul de participare la adunarea mai multor sate sau triburi aromâne, și de a lua decizii privind mai multe grupuri sociale. Această adunare se numește *ausavet* sau *ausatic*.

În privința comunităților țărănești românești, este analizată funcția socială a bătrânilor în cadrul satelor devălmașe și a confederațiilor de ocol, pe baza

cercetărilor din Țara Vrancei, dar și a documentelor istorice provenind din alte zone ale spațiului românesc, din Transilvania sau Muntenia (în spațiul românesc, termenul cunoaște o evoluție extrem de interesantă a semnificațiilor, ajungând să desemneze chiar și părți de pământ: „moșii mari”, „moșii mici”, iar termenul de „moșie” derivă tot de la cuvântul „moș”).

Această problematică de etnologie comparată a societăților Europei Orientale va fi reluată într-o formă sintetică în lucrarea *Triburi și sate din sud-estul Europei*, apărută la Editura Paideia în anul 2000.

Studiul eminentului profesor de la EHESS și Sorbona, dincolo de perspectiva comparativă privind funcția socială a bătrânilor din aria Europei de Sud-Est, are calitatea de a clarifica, cu mijloacele metodologice ale antropologiei și sociologiei europene, o problemă de istorie socială puțin abordată în istoriografia românească. De asemenea, se remarcă valorificarea achizițiilor teoretice și a datelor empirice ale Școlii sociologice de la București, în mod paradoxal, puțin utilizate în mediile sociologice actuale din România.

Această problematică de etnologie comparată a societăților Europei Orientale va fi reluată într-o formă sintetică în lucrarea citată mai sus.

Lucrarea lui Placide Rambaud, *Un village de montagne, Albiez-le-Vieux en Maurienne*, Paris, 1981, îi oferă lui Paul Henri Stahl un punct de plecare în surprinderea evoluției unui element semnificativ al satului european: pământurile comunale sau comunitare, adică pământurile care sunt obiect al folosirii devălmașe, acestea fiind, de obicei, pășunile și pădurile (*Les communaux: essai de classification*, „Anamnèses. Cahiers de maïeutique”, Des communes rurales à la Communauté Européenne, Paris, 1991). Trebuie subliniat că analizele întreprinse de sociologii occidentali, privind reminiscențele economico-sociale care sunt „pământurile comunitare”, oferă elemente importante în descifrarea evoluției istorice a satului european.

În studiul său, Paul H. Stahl distinge două etape în evoluția societății europene, cu consecințe asupra chestiunii „pământurilor comunitare”:

1. societăți tribale, cu organizarea: trib-fratrie-spiță de neam-gospodărie. Pământurile aparțin întregului trib, însă apar unele elemente ale ieșirii din indiviziune sub forma terenurilor cultivate;

2. societățile tribale dispar, cu unele excepții târzii (Caucaz, Balcani), fiind înlocuite de cele țărănești, bazate pe următoarele unități sociale: valea (țara), satul, gospodăria. „Pământurile comunitare se găsesc (în situațiile cele mai tradiționale) până la nivelul văii sau țării: toate satele unei văi sau țări posedă în comun aceste pământuri și, spre diferență față de societățile tribale, aproape niciodată pământurile cultivate (de exemplu: zona Pirineilor și România secolului XIX, dar cu prelungiri zonale, până în secolul nostru). Dar, în toate aceste cazuri, evoluția normală conduce la diviziunea pe sate a pământurilor comunitare” (p. 74).

Paul H. Stahl analizează și relația complexă dintre pământul comunitar (pădurea, pășunea) – pământul cultivat – factorul demografic și consecințele asupra

evoluției satului european, de la formele sale arhaic-devălmașe înspre formele ieșite din indiviziunea absolută.

Este evident că în acest cadru nu am reușit decât în extrem de mică măsură să prezint complexitatea concepției sociologico-antropologice a profesorului Paul H. Stahl. Teme majore în preocupările sale nu au fost abordate în această prezentare. Cel puțin încă două direcții importante în cercetările sale nu au fost surprinse în acest cadru. Este vorba despre studiile legate de concepția magico-religioasă țărănească privind spațiul și sacralitatea (*L'organisation magique du territoire villageois roumain*, „L'Homme”, XIII, 3, Paris, 1973, *L'onore e il sacro. Strutture sociali e spazi sacri*, „Palermo”, 1989, *Strutture sociali, strutture religiose, strutture magiche*, „Incontri meridionali”, 1989, nr. 3, *L'installation des fidèles dans l'église*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, vol. XXXI, nr. 1–2, București, 1993) și cercetările asupra mentalității tradiționale constituite în jurul nașterii și morții (*L'accouchement et le baptême*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. XVII, 1992–1993, Freiburg, *L'autre monde. Les signes de reconnaissance*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. XIV, Freiburg, 1983, *Tumult et pyramides de corps. Contributions à l'étude de la mort collective et lointaine en Europe Orientale*, „Anthropos”, 81, Freiburg, 1986, *Le départ des morts. Quelques exemples roumains et balkaniques*, „Études Rurales”, nr. 105–106, Paris, 1988, *Le sang et la mort*, Körper, Berlin, 1991).

PAUL HENRI STAHL

LISTĂ BIBLIOGRAFICĂ*

Periodice (apărute sub îngrijirea sa)

COLECȚIILE ÎNȚIATE ȘI TIPĂRITE DE AUTOR:

Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens (EDBM), Paris, 1979–2007, 31 volume;

Sociétés Européennes, Paris, 1985–2006, 34 volume;

Études Roumaines et Aroumaines (în cadrul colecției Sociétés Européennes), Paris, 1990–2006, 10 volume.

REVISTE:

„Revue des Études Sud-Est Européennes”, București, 1999–2007, tome XXXVII–XLV, 8 volume;

„Sud-estul și contextul european. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene”, București, 1998–2007, vol. IX-B – XII, București, 4 volume.

*Această listă cuprinde numai cărțile și studiile apărute în reviste de specialitate, deci în ea nu sunt incluse titlurile articolelor apărute în presă sau titlurile conferințelor susținute de către profesorul Paul H. Stahl. Este posibil ca unele articole să ne fi scăpat din lista de mai jos, o revenire asupra ei va remedia eventualele omisiuni, inerente, oricum, la atât de puțină vreme de la plecarea dintre noi a profesorului Paul H. Stahl.

VOLUME:

- 1955 – (împreună cu Paul Petrescu și Anton Dâmboianu), *Arhitectura din Muzeul Satului*, București, Editura Tehnică, 98 p.
- 1956 – (împreună cu Paul Petrescu), *Ceramica din Hurez*, București, E. S. P. L. A., 41 p, 33 planșe.
- 1956 – (împreună cu Fl. Stănculescu, Adrian Gheorghiu și Paul Petrescu), *Arhitectura populară românească. Regiunea Hunedoara*, București, Editura Tehnică, 123 p.
- 1957 – (împreună cu Fl. Stănculescu, Adrian Gheorghiu și Paul Petrescu), *Arhitectura populară românească. Regiunea Ploiești*, Editura Tehnică, 155 p.
- 1957 – (împreună cu Paul Petrescu) *Arta populară în R. P. R. Port, cusături, țesături*, București, E. S. P. L. A., p. 119–150. Capitolele consacrate turcilor, tătarilor, lipovenilor, bulgarilor și aromânilor.
- 1957 – (împreună cu Fl. Stănculescu, A. Gheorghiu și Paul Petrescu), *Arhitectura populară românească. Dobrogea*, București, Editura Tehnică, 107 p.
- 1958 – (împreună cu Fl. Stănculescu, A. Gheorghiu și Paul Petrescu), *Arhitectura populară românească. Regiunea Pitești*, București, Editura Tehnică, 275 p.
- 1958 – (împreună cu Paul Petrescu), *Locuința țaranului român*, București, E. S. P. L. A., p. 271 (lucrare trimisă la topit de către autoritățile comuniste).
- 1958 – *Planurile caselor țărănești românești*, Sibiu, în colecția Muzeului Brukenthal, 91 p.
- 1958 – (împreună cu Barbu Slătineanu și Paul Petrescu), *Manual de ceramică populară românească*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 195 p. (lucrare trimisă la topit).
- 1958 – (împreună cu Barbu Slătineanu și Paul Petrescu) *Arta populară în R. P. R. Ceramica*, București, E. S. P. L. A., 277 p. (lucrare trimisă la topit).
- 1959 – (împreună cu Fl. Stănculescu, Adrian Gheorghiu și Paul Petrescu), *Arhitectura populară românească. Regiunea București*, Editura Tehnică, 140 p.
- 1963 – (împreună cu Paul Petrescu) *Arta populară din Valea Jiului*, București, Editura Academiei R.P.R., 589 p. Paul H. Stahl a redactat capitolul intitulat „Construcțiile”, p. 137–178 (textul inițial a fost în mare măsură modificat de editori, adăugându-se elemente politice și inversându-se ordinea celor prezentate).
- 1966 – (împreună cu Paul Petrescu) *Scoarțe românești*, București, E. S. P. L. A., 33 p., 80 planșe. Aceeași lucrare a fost publicată tot în 1966 și într-o versiune franceză, una engleză și una rusă, purtând titlurile: *Tapis roumains*, *Romanian rugs*, *Rumunskie covrâi*.
- 1967 – (împreună cu Fl. B. Florescu și Paul Petrescu) *Arta populară din zonele Argeș și Muscel*, București, Editura Academiei R.S.R.
- 1968 – (împreună cu Henri H. Stahl), *Civilizația vechilor sate românești*, București, Editura Științifică, 100 p.
- 1968 – *Folclorul și arta populară românească*, București, Editura Meridiane, 52 p., 41 planșe alb-negru și 16 planșe color. Aceeași lucrare este publicată în 1968 în versiunea engleză intitulată *Folk Art and Romanian Folklore*.
- 1969 – *Meșterii țărani români și creațiile lor de artă*, București, Editura Enciclopedică Română, 101 p.
- 1969 – (împreună cu Fl. B. Florescu și Paul Petrescu), *Arta populară de pe Valea Bistriței*, Editura Academiei, 250 p.
- 1975 – *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est* (Culegere de texte), Paris-La Haye, Mouton, 312 p.
- 1977 – (împreună cu Massimo Guidetti), *Il sangue e la terra. Comunità di villaggio e comunità familiari nell'Europa dell'800*, Milano, Jaca Book, 626 p.
- 1978 – (împreună cu Massimo Guidetti) *Un'Italia sconosciuta. Comunità di villaggio e comunità familiari nell'Italia dell'800*, Milano, Jaca Book, 408 p.
- 1979 – (împreună cu Massimo Guidetti) *Le radici dell'Europa. Il dibattito ottocentesco su comunità di villaggio e familiari*, Milano, Jaca Book, 398 p.
- 1979 – *Sociétés traditionnelles balkaniques. Contributions à l'étude des structures sociales*, Paris, 258 p., în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 1.

1981 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Le mariage. Recherches contemporaines sur des populations balkaniques*, Freiburg i. Br., extras din „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. VIII (XII), serie nouă, 1980/1981, 152 p.

1983 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Recueil*, I, Paris, 185 p., în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 6.

1984 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Recueil*, II, Paris, 188 p., în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 7.

1986 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Recueil*, III, Paris, 164 p., în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 10.

1986 – (sous la rédaction de) *L'école Sociologique de Bucarest, 1925–1948*, Paris, 37 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 1.

1986 – *Histoire de la décapitation*, Paris, P. U. F., 249 p.

1986 – *Household, Village and Village Confederation in Southeastern Europe*, East European Monographss no. CC, New York, Columbia University Press, 253 p.

1987 – (împreună cu Paul Petrescu) *Maison et attéances des paysans roumains de Margina Sibiului*, (Transylvanie), Paris, 110 p., în colecția *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 12. Aceeași lucrare este publicată în 1987 în versiune română, sub titlul *Casa și acareturi țărănești din Margina Sibiului*.

1987 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Recueil*, IV, Paris, 96 p., în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 13.

1987 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une région archaïque*. Matériaux et documents, Paris, 55 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 3.

1988 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), H. H. Stahl, *Povestiri din satele de altădată*. Paris, 167 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 5.

1989 – (sub redacția lui Paul H. Stahl), *Recueil*, V, Paris, 188 p., în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 14.

1990 – (sous la rédaction de) *Recueil*, VI, Paris, 194 p., dans la coll. *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 15.

1990 – Șerban Voinea. *1894–1969, Contribution à l'histoire de la social-démocratie roumaine*, Paris, 1990, 89 p., în colecția *Sociétés Européennes*, vol. 6.

1990 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Les Roumains orientaux. Românii din răsărit*, Paris, 158 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 7.

1990 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, Paris, 158 p., în *Sociétés Européennes*, nr. 8.

1990 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 15, 194 p.

1992 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 16, Paris, 74 p.

1993 – *Terra, società, miti nei Balcani*, Messina, Rubbettino Editore, 271 p.

1993 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, II, Paris, 175 p., în colecția *Sociétés Européennes*, nr. 10.

1993 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 17, Paris, 77 p.

1995 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 18, Paris, 75 p.

1995 – (împreună cu Dario Benetti), *Le radici di una valle alpina. Antropologia storica della Val Taranto*, Sondrio, Cooperativa Editoriale Quaderni Valtellinesi, 334 p.

1995 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Constantin Brăiloiu et Henri H. Stahl*, în *Sociétés Européennes*, nr. 11, Paris-Bucarest, 89 p.

1996 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 19, Paris-Bucarest, 73 p.

- 1996 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. III, în *Sociétés Européennes* vol.13.
- 1997 – *La Méditerranée. Propriété et structure sociale, XIXe–XXe siècles*, Édisud (Franța)-Alif (Tunisia)-Toubkal (Maroc), 88 p.
- 1997 – aceeași lucrare în versiunea italiană: *Un enciclopedia del Mediterraneo. Antropologia sociale. La proprietà*, Editura Jaca Book, Milano, 84 p.
- 1997 – aceeași lucrare în versiunea arabă, la Editura Toubkal, 72 p.
- 1999 – aceeași lucrare în versiunea spaniolă: *El Mediterraneo. Propiedad y estructura social en los siglos XIX–XX*, Cidob Edicions, Icaria editorial, Barcelona.
- 1997 – Paul H. Stahl, *Articole*, vol. I, articole din perioada 1957–1963, în *Sociétés Européennes*, nr. 14, Paris.
- 1997 – Paul H. Stahl, *Articole*, vol. II, partea I, articole semnate împreună cu Paul Petrescu, în perioada 1955–1966, în *Sociétés Européennes*, nr. 15, Paris, 145 p.
- 1997 – Paul H. Stahl, *Articole*, vol. II, partea a II-a, articole semnate împreună cu Paul Petrescu, în perioada 1955–1966, în *Sociétés Européennes*, nr. 16, Paris, 280 p.
- 1998 – *Articol-articles-Beitrag*, vol. III (1964–1965), în *Sociétés Européennes*, vol. 17, Paris, 146 p.
- 1998 – *Articol-articles-Beitrag*, vol. IV (1965–1970), în *Sociétés Européennes*, vol. 18, Paris, 137 p.
- 1998 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balcaniques et Méditerranéens*, vol. 20, Paris, 91 p.
- 1998 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, Paris, vol. 21, 94 p.
- 1998 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Name and social structure. Examples for Southeast Europe. East European Monographs*, no. DVI, Boulder, Columbia University Press, New York, 214 p.
- 1999 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. IV, Paris-Bucarest, 97 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 14.
- 2000 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Henri H. Stahl, Sociologia și istoria. Nicolae Iorga și Dimitrie Gusti*, în *Sociétés Européennes*, nr. 15, Paris-Bucarest, 53 p.
- 2000 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 22, Paris, 91 p.
- 2000 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Études Roumaines et Aroumaines*, vol.V, Paris-Bucarest, 80 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 16.
- 2000 – *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Editura Paideia, București, 264 p.
- 2001 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 24, 75 p.
- 2001 – Familia și școala. București, 1949–1952. *Contribuții la sociologia educației*, Paris-Bucarest, 145 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 19.
- 2001 – (organizarea și întocmirea bibliografiei de Paul H.Stahl) *Henri H. Stahl, Gânditori și curente de istorie socială românească*, Biblioteca Institutului Social Român, București, 250 p.
- 2001 – organizarea numărului din „Revista română de sociologie”, anul XII, nr. 3–4, dedicat lui H. H. Stahl și Școlii sociologice de la București, p. 243–416.
- 2002 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. VI, Paris-București, 111 p., în *Sociétés européennes*, vol. 20.
- 2002 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 25, Paris, 83 p.
- 2002 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Cum s-a stins Țara Vrancei*, Paris-București, 155 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 21.
- 2002 – (materiale publicate și comentate de Paul H.Stahl) *Cum s-a stins Țara Vrancei. Nerej, sat din Vrancea*, București, Paideia, 195 p.
- 2002 – *Familia și școala. București 1949–1952. Contribuții la sociologia educației*, București, Paideia, 168 p.

2002 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Omagiu. Virgil Cândea la 75 de ani*, București, Editura Academiei Române, Editura Roza Vânturilor, vol. I, 447 p., vol. II, 429 p.

2003 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. VII, Paris, 118 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 22.

2003 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 26, Paris, 96 p.

2004 – Șerban Voinea (1894–1969). *Contribuție la istoria social-democrației române*, București, Fundația „Constantin Titel Petrescu”, 206 p. (reeditare în limba română a ediției franceze din 1990, din *Sociétés Européennes*, vol. 6).

2004 – (cu Marin Constantin), *Meșterii țărani români*, Editura Tritonic, București, 204 p.

2004 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), Șerban Voinea (Gaston Boeue), *Ni guerre, ni bolchevisme*, Paris-București, 108 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 24.

2007 – republicată în română (alături de I. Apostol) în Paris, cu titlul *Nici război, nici bolșevism*, 183 p.

2004 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études roumaines et aroumaines*, vol. VIII, Paris, 116 p.

2004 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 27, Paris, 98 p.

2004 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 28, Paris, 95 p.

2004 – (împreună cu Paul Petrescu) *Oameni și case de pe Valea Moldovei (1928–1953)*, Editura Paideia, București, 284 p.

2004 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. VIII, Paris-București, 116 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 23.

2005 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl) *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. IX, Paris-București, 98 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 24.

2005 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 29, Paris, 91 p.

2005 – *Case și acareturi din Mărginimea Sibiului. 1953–1958*, Editura Paideia, București, 107 p. și 14 pagini de planșe și desene.

2005 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Exilul românesc. Documentele „Șerban Voinea”*, Paris-București, vol. I–II, 142 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 26.

2006 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. X, Paris, 96 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 26.

2006 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 30, Paris, 88 p.

2006 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Oameni de altădată*, Paris-București, 120 p., în *Sociétés Européennes*, vol. 28.

2007 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Oameni de altădată*, Editura Universității, București, 193 p.

2007 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), Șerban Voinea, *Dictatura și democrația. Intervenții la Radio Paris destinate României, 1954–1957* (vol. I), Paris, 306 p.

2007 – (sub îngrijirea lui Paul H. Stahl), *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 31, Paris, 107 p.

2007 – (text îngrijit de Paul H. Stahl și Ion Apostol) *Nici război, nici bolșevism*, Paris, traducere Grigore Nicolau, 184 p., traducere după Șerban Voinea (Gaston Boeue). *Ni guerre, ni bolchevisme*, Paris-București, în *Sociétés Européennes* nr. 24, 2004.

2007 – (text publicat prin grija lui Paul H. Stahl) *Oameni de altădată*, Editura Universității din București, 192 p.

2007 – (text publicat prin grija lui Paul H. Stahl) *Dictatura și democrația. Intervenții la Radio Paris destinate României. 1954–1957*, Paris, vol. I, 306 p.

ARTICOLE

- 1955 – (împreună cu Paul Petrescu), *Elemente de înfrumusețare a locuințelor țărănești de pe Valea Bistriței*. „Studii și cercetări de istoria artei” (S. C. I. A.), București, nr. 1–2, p. 27–43.
- 1955 – (împreună cu Adrian Gheorghiu și Paul Petrescu), *Arhitectura populară din bazinul superior al Argeșului*. „Ornamentica, Arhitectura R. P. R.”, București, nr. 1, p. 27–33.
- 1956 – (împreună cu Paul Petrescu), *Arhitectura populară din regiunea Suceava*, „Arhitectura R. P. R.”, București, nr. 8, p. 29–34.
- 1956 – (împreună cu Paul Petrescu), *Obiecte de artă populară la expoziția cooperăției meșteșugărești*, „Artă plastică”, nr. 3, București, p. 41–44.
- 1956 – (împreună cu Paul Petrescu), *Ceramica smălțuită românească*, S. C. I. A., nr. 1–2, București, p. 57–72.
- 1956 – (împreună cu Paul Petrescu), *Arta populară din Oltenia*, „Roumanie d’aujourd’hui”, București.
- 1956 – (împreună cu Paul Petrescu), *Varietatea aspectelor etnografice a popoarelor din R. P. R.*, „Narodnaia rumunia”, București.
- 1957 – (împreună cu Paul Petrescu), *Ceramica țărănească din Oltenia*, „Arta plastică”, nr. 1, p. 36–39.
- 1957 – (împreună cu Paul Petrescu), *Arta populară din Dobrogea*, „Roumanie d’aujourd’hui”, București.
- 1957 – (împreună cu Paul Petrescu), *O biserică-locuință românească*, S. C. I. A., nr. 1–2, București, p. 329–331.
- 1957 – (împreună cu Paul Petrescu), *Înrăuririle vieții sociale asupra arhitecturii țărănești dobrogene*, S. C. I. A., 1–2, București, p. 25–40.
- 1957 – *Locuințele țărănești cu două caturi la români*, S. C. I. A., nr. 3–4, București, p. 33–57.
- 1958 – (împreună cu Paul Petrescu), *Arhitectura în lemn a Maramureșului*, „Arhitectura R. P. R.”, nr. 1–2, București, p. 48–57.
- 1958 – (împreună cu Paul Petrescu), *Folk Art in the Rumanian Peasant Dwelling*, „Roopalekha”, decembrie, p. 63–71.
- 1958 – *La dendrolatrie dans le folklore et l’art rustique du XIX-ème siècle en Roumaine*, Archivio Internazionale di Etnografia e Preistoria, vol. II, Torino, p. 43–69.
- 1960 – (împreună cu Paul Petrescu), *Decorul în arhitectura populară românească*, S. C. I. A., nr. 1, București, p. 79–109.
- 1960 – *Porțile țărănești la români*, S. C. I. A., nr. 2, București, p. 81–106.
- 1960 – *Les habitats humains sur la vallée de la Bistrița en Roumaine*, „Ethnographica”, II, Brno, p. 67–81.
- 1961 – (împreună cu Paul Butură și Paul Petrescu), *Die Freilichtmussen des R. V. R.*, „Forschungen für Volks- und Landeskunde”, nr. 4, Sibiu, p. 101–108.
- 1961 – *Case țărănești în regiunea în regiunea Câmpulungului*, în *Omagiu lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 ani*, București, Editura Academiei R.P.R., p. 523–534.
- 1961 – *Case țărănești din Maramureș*, S. C. I. A., nr. 2, București, p. 339–361.
- 1961 – *Slonce, ksiesye w ludowim zdobnictwie rumunskim XIX w.*, „Polska Sztuka Ludowa”, nr. 7, Krakowie, p. 27–34.
- 1962 – *Motive decorative la porțile țărănești din raionul Reghin*, S. C. I. A., nr. 2, București, p. 383–386.
- 1962 – *Die Befestigte Bauernhäuser in der Walachei. Ursprung und Entwicklung*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, vol. 8, partea a II-a, Berlin, p. 361–367.
- 1963 – *Casa țărănească la români în secolul al XIX-lea*, în *Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1959–1961*, Cluj, p. 111–145.
- 1963 – *Vechi case și biserici din lemn din Muntenia*, S. C. I. A., nr. 2, București, p. 315–334.
- 1964 – *Realismul în arta populară*, S. C. I. A., nr. 2, București, p. 198–204.
- 1964 – *Case noi țărănești*, S. C. I. A., nr. 1, București, p. 15–33.

- 1964 – *Din istoricul cercetărilor de arhitectură populară*, „Revista de etnografie și folclor”, anul IX, nr. 3, București, p. 275–291.
- 1964 – *La taille-calendaire des paysans roumains*, Les travaux du Congrès International d'Anthropologie et d'Ethnologie de Paris, 1960, tome II, p. 285–287.
- 1964 – *Les vieilles maisons à étage de Roumanie. Les facteurs balkaniques*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tome II, nr. 3–4, București, p. 529–546.
- 1964 – *La dendrolatrie chez les Turcs et les Tatares de la Dobrudja*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tome III, nr. 1–2, București, p. 298–303. Același studiu a fost republicat de către revista „Europe Sud-Est”, 1966, nr. XI, Atena.
- 1965 – *La force motrice des moulins traditionnels en Roumanie à la fin du XIXe siècle et au début du XXe*, „Études d'ethnographie et de folklore”, București, p. 38–44. Studiul a fost republicat în *Travaux du VIIe e Congrès International d'Anthropologie et de Folklore*, volumul 5, Moscova, 1970, p. 163–169.
- 1965 – *Vieilles églises en bois de Roumanie*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, nr. 3–4, București, p. 611–637.
- 1965 – (împreună cu Paul Petrescu), *Olăria țărănească din Vâlcea*, S. C. I. A., nr. 1, București, p. 159–174.
- 1965 – (împreună cu Paul Petrescu), *Construcții țărănești din Vâlcea*, S. C. I. A., nr. 1, București, p. 131–158.
- 1965 – *Așezarea caselor și acareturilor pe Valea Bistriței moldovenești*, „Revista de etnografie și de folclor”, tom 10, nr. 6, București, p. 439–443.
- 1965 – *Folclor și artă populară românească*, „Artă plastică”, nr. 8–9, București, p. 439–443.
- 1965 – *Soarele și luna în decorul artei populare românești din sec. al XIX-lea*, în *Volum omagial dedicat lui P. Constantinescu-Iași*, București, p. 699–708.
- 1965 – (împreună cu Paul Petrescu), *Gospodării românești cu ocol întărit*, în *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, București, p. 193–227.
- 1966 – (împreună cu Paul Petrescu), *Construcții țărănești din Hațeg*, în *Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1961–1964*, Cluj, p. 95–136.
- 1966 – *Freilichtmussen in Rumänien*, „Etnographica”, nr. 5–6, Brno, p. 179–188.
- 1967 – *Arta populară românească și arta orășenească*, S. C. I. A., nr. 1, București, p. 11–21.
- Republicat în franceză cu titlul: *L'art des campagnes et l'art des villes en Roumaine*, „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”, nr. 4, București, 1967, p. 81–92.
- 1967 – *Interioare țărănești din România. Secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. 1817–1967*, Muzeul Brukenthal. 1817–1967, Sibiu, p. 85–104.
- 1967 – *Zum Bauernhaus des Donaubenen im XIX Jahrhundert*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, vol. 13, partea I, Berlin, p. 69–88.
- 1967 – *Les musées en plein air. Le choix des pièces caractéristiques*, „Schweizerisches Archiv für Volkskunde”, Berna, vol. 13.
- 1967 – *L'enseignement universitaire de l'ethnologie en Roumanie*, „Etnologia europaea”, nr. 4, Göttingen, p. 302–303.
- 1967 – *Structures agraires en Roumanie*, Studiu publicat la Paris, cu ocazia Congresului Futuribles (Veneția, 1967).
- 1968 – *Civilizația vechiului sat românesc*, „Almanahul Civilizației”, București, Editura Științifică, p. 93–96.
- 1968 – *Bäuerliche Rundbauten in Südosteuropa. Kuppel – und Kegelhutten*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, nr. 2, București, p. 227–238.
- 1969 – *Rosturile și profilul unui muzeu etnografic al Dobrogei*, „Tomis”, august, Constanța.
- 1969 – *Constructions rustiques du XIXe siècle dans la plaine centrale de la Valachie*, „Etnographica”, 7–8, Brno, p. 117–130.
- 1970 – *L'habitation rurale traditionnelle des Roumains*, dans „Archéocivilisation”, nr. 7–8, Paris, p. 47–56.

1970 – *Cultural Anthropology in Romania. Orientation, Organisation, Investigation, Teaching and Principal Achievements*, „East European Quarterly”, IV, nr. 3, Colorado, p. 319–327.

1970 – *Contribution à l'étude des maisons rustiques dans la plaine du Danube au 19e siècle*, în Actes du premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes, Sofia, p. 1027–1030.

1972 – *L'habitation enterrée dans la région orientale du Danube (XIXe et XXe siècles)*, „L'Homme”, vol. XII, cahier 4, Paris, p. 37–61.

1972 – *Villages colonisés et villages «spontanés»*, în volumul cuprinzând comunicările Congresului de Etnografie Europeană, 24–28 august 1972, Paris (microediție).

1973 – *L'organisation magique du territoire villageois roumain*, „L'Homme”, vol. XIII, cahier 3, Paris, p. 150–162.

1973 – *Le village traditionnel roumain et les «coopératives agricoles collectives»*, „Archives internationales de sociologie de la coopération et du développement”, nr. 34, Paris, p. 252–261.

1974 – *Frontières politiques et civilisations paysannes traditionnelles, Confini e regioni. Boundaries and Regions*, Triest, Edizione LINT, p. 459–465.

1974 – *Groupe domestique, maison, maisnie. Le cas roumain*, în *In memoriam Antonio Jorge Dias*, vol. II, Lisabona, p. 401–413.

1975 – *Deux communautés villageoises en Europe du sud-est, Éléments d'ethnologie* (sub îngrijirea lui R. Cresswell), tom 1 – *Huit terrains*, Paris, Armand Colin, p. 249–269.

1975 – *Le testament de Maxim le Marchand (1753). Commentaires ethnologiques*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. V (IX), serie nouă, 1975/1976, Freiburg i Br., p. 465–478.

1976 – (împreună cu Anne Vergatti), *Peasant House Building and Its Relations to Church Building; the Rumanian Case*, în *The Mutual Interaction of People and Their Built Environment* (sub îngrijirea lui Amos Rapaport), Paris-Haga, Mouton, p. 243–254.

1977 – *Soi-même et les autres. Quelques exemples balkaniques, L'identité*, (seminar condus de Cl. Lévi-Strauss), Paris, Bernard Grasset, p. 287–304.

1978 – *The Domestic Group in the Traditional Balkan Societies*, „Zeitschrift für Balkanologie”, XIV, p. 184–199.

1978 – *La maisnie (gospodăria) du paysan roumain*, în „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. VI (X), serie nouă, Freiburg i Br., p. 91–158.

1979 – *The Romanian Household from Eighteenth to the Early Twentieth Century*, în *Europe as a Cultural Area* (sub îngrijirea lui Jean Cuisenire), Haga-Paris, Mouton; New York, Aldine, p. 209–220.

1979 – *The Romanian Farm Household and the Village Community*, „Anthropology and Social Change in Rural Areas”, Haga-Paris-New York, Mouton, p. 235–244.

1979 – *Intervention au rapport «Anthropologie de la France et de l'Europe»*, în „Colloques internationaux du CNRS”, nr. 573, Paris, p. 368–369.

1979 – *Maisons fortifiées et tours habitées balkaniques*, în „Etnografski i folkloristični isledvanija”, Sofia, p. 91–99.

1979 – *Croyances communes des chrétiens et des musulmans balkaniques*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. VII (XI), Freiburg i Br., p. 79–126.

1981 – *Les enfants et la pérennité de la maisnie. Quelques exemples balkaniques*, „Revue des Études Roumaines”, tom XVI, Atena, p. 47–62.

1982 – *La Città antica e la cultura contadina nel XIX secolo*, „Il Nuovo Areopago”, anul 1, no. 4, iarna, Roma, p. 40–53.

1982 – *Chasseurs de têtes balkaniques (15 e–19 e siècles). Contribution à l'anthropologie sociale du crâne*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. IX (XIII), serie nouă, Freiburg i Br., p. 1–134.

1982 – *Strukturat e vjetra shoqërore Shqiptare në kuadrin e Shqërive balkanike dhe evropiane (Shek. XIX)*, „Kultura popullore”, nr. 2, Tirana, p. 105–111.

1983 – *Éléments occidentaux, balkaniques et orientaux dans les constructions paysannes roumaines*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 6, Paris, p. 109–137.

- 1983 – *L'autre monde. Les signes de reconnaissance*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. X (XIV), serie nouă, Freiburg i Br., p. 87–106.
- 1984 – *Les églises en bois de la Valachie. La table des ancêtres*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 7, Paris, p. 155–159.
- 1985 – *La consanguinité fictive. Quelques exemples balkaniques*, „Quaderni Fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno”, anul 14, Milano, p. 121–147.
- 1986 – *Le Livre des Rois. La décapitation*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 10, Paris, p. 100–106.
- 1986 – *Tumulus et pyramides de corps. Contribution à l'étude de la mort collective et lointaine en Europe Orientale*, „Anthropos”, no. 81, Fribourg, p. 583–603.
- 1986 – *Les crânes d'animaux dans les croyances et l'art populaire roumain*, „Buletinul Bibliotecii Române”, XIII (XVII), Freiburg i. Br., p. 23–38.
- 1986 – *Il valore delle comunità din montagna* (congresul din Sondrio, aprilie 1986), „Quaderni Valtellinesi”, nr. 20, Sondrio.
- 1987 – *L'Europa contadina*, în *Uomini e Tempo Contemporaneo*, vol. 3, Jaca Book, Milano p. 11–14.
- 1987 – *The Fictitious Consanguinity. Some Balkan Examples*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 13, Paris, p. 56–66.
- 1987 – *Y se casaron y tuvieron muchos hijos. La perennidad de la casa familiar. Dote y matrimonio en los paises mediterraneos*, (sub îngrijirea lui John G. Peristiany), Madrid, Centro de Investigaciones sociológicas, Siglo XXI de Espana Editores S. A., p. 39–62.
- 1987 – *Le strutture comunitarie e la montagna*, în *La montagna: un protagonista nell'Italia degli anni '90*. Milano, Jaca Book, p. 28–32.
- 1988 – *Le départ des morts. Quelques exemples roumains et balkaniques*, „Études Rurales”, nr. 105–106, ianuarie–iunie 1987, Paris, p. 215–241.
- 1989 – *Le comunità contadine europee: consanguineità e solidarietà*, în *Le origini della Valtellina e della Valchaivenna*, Jaca Book, Milano, p. 95–101.
- 1989 – *L'onore e il sacro. Strutture sociali e spazi sacri*, actele seminarului internațional, *Onore e storia delle società mediterranee* (Palermo 3–5 decembrie 1987), sub coordonarea Giovannei Fiume, Palermo, La Luna edizioni, p. 23–45.
- 1989 – *La regione tribale albanese (19 secolo–inizi del 20 secolo)*, Incontri meridionali, nr. 2, Messina, p. 33–80.
- 1989 – *La définition des sciences sociales. Contribution*, în *Problemy metodologiczne etnografii*, sub îngrijirea doamnei Anna Zambrzycka-Kunachowicz și a lui Leszka Dziegla, Wrocław-Warszawa-Krakow-Gdansk-Lodz, Polska Akademia Nauk, Komisja etnograficzna, p. 207–217.
- 1989 – (împreună cu Paul Petrescu), *Les artisans flûtistes du village de Urșani (Roumanie)*, *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 14, Paris, p. 93–104.
- 1989 – *La «vraie» définition des sciences sociales*, *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 14, Paris, p. 146–149.
- 1989 – *I musei all'aria aperta: le forme della conservazione. Una nuova strada ormai diffusa in tutta Europa, per la valorizzazione della cultura contadina*, „Quaderni Valtellinesi”, nr. 32, iulie 1989, Sondrio, p. 41–45.
- 1989 – *Et ils se marièrent, et ils eurent beaucoup d'enfants*, în *Le prix de l'alliance en Méditerranée*, sub îngrijirea lui John Peristiany, Paris, Editions du CNRS, p. 273–291.
- 1989 – *La fonction de «vieillard»*, *Quelques exemples de l'Europe Orientale*, în *Estudos em homenagem e Ernesto Veiga de Oliveira*, Lisabona, Instituto nacional de investigação científica, Centro de estudos de etnologia, p. 791–802.
- 1989 – *Strutture sociali, strutture religiose, strutture magiche*, „Incontri Meridionali”, nr. 3, Università degli studi di Messina, Soveria Manelli, Rubbettino, p. 41–66.
- 1990 – *L'evoluzione storica comunità di villaggio: alcuni riferimenti europei*, în *Comunità di villaggio e proprietà collettive in Italia e in Europa* (sub îngrijirea lui Gian Candido de Martin), Cedam, Padova, p. 325–341.

- 1990 – *L'évolution historique de la communauté villageoise européenne*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. I, Paris, p. 122–128.
- 1990 – *Comptines roumaines. Numărători de copii*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, Paris, vol. I, p. 137.
- 1990 – *L'architecture de bois*, „Monuments historiques”, nr. 169, Paris, p. 37–42.
- 1990 – *À qui appartient l'enfant? Parenté ou propriété*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 15, Paris, p. 119–128.
- 1990 – *Les rubans des Saints*, à *San Demetrio Corone*, „Quaderni di Zjarri” 1969–1989, anul XX, nr. 33, Soveria Manelli, Rubbettino, p. 34–51.
- 1991 – *Le propriétaire des enfants*, în *Storia del dirrito e teoria politica*, vol. II., 1989, p. 843–858.
- 1991 – *Tre insediameti di «Rudari» in Romania*, „La Ricerca Folklorica”, nr. 22, februarie, Brescia, p. 55–66. Republicat în franceză, cu titlul: *Trois villages de Rudari*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. II, Paris, p. 137–156.
- 1991 – *Memorie di un ufficiale russo, L'Umana avventura, estate '91*, Jaca Book, Milano, p. 62–63.
- 1991 – *Maison et groupe domestique étendu. Exemples européens*, Armos. Timitikos tomos, Aristoteleio panepistimio Thessaloniki, Politehniki sholi-Tmima arhitectonon, Salonic, vol. III, p. 1667–1692.
- 1991 – *Le sang et la mort*, în *Körper, Essen und Trinken im Kulturverständnis des Balkanvölker*, Berlin, p. 167–182.
- 1991 – *La couverture du toit dans l'architecture rustique roumanie*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. XVI (XX), serie nouă, Freiburg i Br, p. 361–370.
- 1991 – *Les communaux: essai de classification*, „Anamnèses”, nr. 7, Paris, p. 73–76.
- 1991 – *Gli statuti delle comunità*, Prefață la cele trei volume intitulate *Carte di regola e statuti delle comunità rurali trentine, dal'200 alla metà del'500*, coordonate de Fabio Giacomoni, Jaca Book, Milano, p. I–IX.
- 1992 – *Les règles de la vie des anciennes communautés villageoises européennes*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 16, Paris, p. 56–68.
- 1992 – *Les maisons des groupes domestiques nombreux*, „Ethnos”, nr. 2, București, p. 3–21.
- 1993 – *La distribution des terres*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 17, Paris, p. 62–65.
- 1993 – *La sociologie en Roumanie dans les années quarante et cinquante*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, II, Paris, p. 4–9.
- 1993 – *Trois villages de «Rudari»*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, II, Paris, p. 137–156.
- 1993 – *Colectivizarea și împrumutarea*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, II, Paris, p. 157–161.
- 1993 – *L'installation des fidèles dans l'église. Exemples sud-est européens*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, vol. XXXI, nr. 1–2, p. 145–159.
- 1993 – *L'accouchement et le baptême. Deux formes d'apparement hiérarchisantes*, „Buletinul Bibliotecii Române”, vol. XVII (XXI) – serie nouă, Freiburg i. Br., p. 315–338.
- 1993 – *Les don en tissus. Exemples sud-est européens*, în *The Gift in Culture*, sub îngrijirea Rozei Godula, Prace etnograficzne, vol. 31, p. 143–161.
- 1993 – *Les tissus médiateurs. Exemples sud-est européens*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tom XXXI, nr. 3–4, București, p. 285–300.
- 1993 – *Les noms des princes roumains*, „Revue des Études Roumaines”, tom XVII–XVIII, Paris-Iași, p. 129–154.
- 1994 – *Comunità italiane e comunità europee. Le basi sociali del rapporto tra uomo e ambiente nella società tradizionale montana*, în *Habitat, un ambiente per vivere*, sub îngrijirea lui Dario Benetti, Jaca Book, Milano, p. 45–54.
- 1994 – *Muntenia – țara oamenilor de la munte* (alocuțiune prezentată cu prilejul înmânării titlului de Membru de Onoare al Academiei Române, 4 august 1994), „Academica”, București, anul

IV, nr.12 (48), oct. 1994, p. 8, cont. 19. Text republicat, cu note de subsol de această dată, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 41, nr.1-2, 1996, București, p. 11-19.

1995 – *Muntenia, le pays de la montagne*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, nr.18, Paris, p. 59-69.

1995 – *I nomi dei principi romeni*”, „Incontri meridionali”, nr. 1-2, Messina, p. 7-40.

1995 – *Le choix du nom personnel. Parallèles balkaniques et méditerranéens*, „Zeitschrift für Balkanologie”, tom 31, nr. 2, Wiesbaden, p. 204-220:

1995 – *L'accouchement et le baptême. La transmission ligniagère de deux formes d'apparement*, în *La parenté spirituelle* (volume îngrijit de către Françoise Héritier-Augé și Elisabeth Coppet-Rougier), Paris-Bâle, Éditions des Archives Contemporaines, p. 17-50.

1996 – *I «miei» e gli «altri»*. *Esempi europei*, în *Universalità e differenza*, sub îngrijirea lui Giorgio de Finis și Riccardo Scartezzini, Milano, F. Angeli, p. 189-205.

1996 – *Dimora e composizione del gruppo domestico*, în *La dimora alpina. Atti del Convegno di Varenna*. Villa Monastero, 3-4 iunie, 1995, sub îngrijirea lui Dario Benetti și Santino Langé, Politecnico di Milano, Collegio Costruttori Edili Provincia di Lecco, Cooperativa Editoriale „Quaderni Valtellinesi”, p. 51-70.

1996 – *La sopravvivenza delle aree con tecniche produttive tradizionali*, „Storia d'Europa”, vol. V – *L'età contemporanea*, sub îngrijirea lui Paul Bairoch și Erico J. Hobsbawn, Torino, p. 553-568.

1996 – *La conversion incomplète. Les rituels du cycle de la vie*, în „Dimensioni e problemi della ricerca storica”, nr. 2, Roma, p. 57-70.

1996 – *Le Pays de Vrancea (Țara Vrancei). Considérations de sociologie historique*, „Revista de istorie socială”, vol. I, Iași, p.15-28.

1996 – *La lettre de l'évêque*, *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, nr. 19, Paris, p. 2-3.

1997 – *Instituția «bătrânilor». Câteva exemple din Europa Orientală*, „Silvania”, nr. 1, Zalău, p. 6-11.

1997 – *Despre statutul științelor sociale și contribuția Școlii sociologice de la București* (masă rotundă la Zalău, avându-l ca invitat pe domnul profesor universitar Paul H. Stahl), „Silvania”, nr. 1, Zalău, p. 12-18.

1997 – *Consangvinitatea fictivă. Exemple românești și balcanice*, „Silvania”, nr. 2, Zalău, p. 17-28.

1997 – (împreună cu Dario Benetti), *La sage-femme et le baptême*, în *Henri Desroche temoignages et maïeutique*, în „Bastidiana”, în afara seriei, nr. 2, Paris, p. 31-46. Articol republicat în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, nr.21, 1998, cu titlul: *La sage-femme et le baptême précipité*, p. 77-86.

1997 – *Spițe de neam țărănești. Clasificări și ipoteze*, „Arhiva genealogică”, anul IV (IX), nr. 3-4, Iași, p. 61-69.

1998 – *La sage-femme et le baptême précipité*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, nr. 21, Paris, p. 77-86.

1998 – *Culture sociali alpine*, în *Il paesaggio lombardo. Identità, conservazione e sviluppo*, sub îngrijirea lui Dario Benetti și Santino Langé, Sondrio, p. 99-110.

1998 – *Les Albanais: la région tribale*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, nr. 20, Paris, p. 53-86.

1998 – *L'école sociologique de Bucarest. Les survivances*, „Martor”, nr. 3, Muzeul Țăranului Român, București, p. 35-44.

1998 – *Pays et communautés de vallée. Exemples roumains et européens*, „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XXXVII, nr. 3-4, iulie-decembrie, Bucarest, p. 151-172.

1998 – *Structura sacră a bisericii. Structura socială a credincioșilor*, „Sud-estul și contextul european”. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene, vol. IX-B, București, p. 9-23.

1998 – *Las comunidades de montana: Estructuras politicas*, „Zainak: cuadernos de antropologia-etnografia”, tom 17, Donostia, p. 139-154.

- 1998 – *Moșitul și nășitul. Transmisia lor în cadrul neamului*, „Revista de etnografie și folclor”, tom 38, nr. 5, București, p. 419–437.
- 1999 – *Structuri sociale arhaice și modele numerice. Cele 7 neamuri*, „Caiete critice”, nr. 4 (138), București, p. 103–107.
- 1999 – *Structuri sociale arhaice și modele numerice. Cele 7 trepte ale rudeniei (I)*, „Caiete critice”, nr. 5 (139), București.
- 1999 – *Structuri sociale arhaice și modele numerice. Cele 7 trepte ale rudeniei (II)*, „Caiete critice”, nr. 6–7 (140–141), București, p. 137–139.
- 1999 – *Les Sept Lignages. Structures sociales archaïques et modèles numériques*, „Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére” (volum omagial Gábor Lükő), sub coordonarea lui Péter Pozsgai, Budapesta, Táton, p. 63–71.
- 1999 – *Psihologia și arta românilor*, „Revista româno-americană”, nr. II, serie nouă, decembrie, București, p. 17–21.
- 2000 – *Les sept lignages. Structures sociales archaïques et modèles numériques*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 22, Paris, p. 25–34.
- 2001 – *Școala Sociologică de la București*, „Revista română de sociologie”, anul XII, nr. 3–4, număr dedicat lui H. H. Stahl, p. 243–273.
- 2002 – *La vie sociale des Juifs de Jassy. Quelques observations (1755–1825)*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 25, p. 71–78.
- 2002 – *Conversion et parrainage (Jassy 1819–1831)*, în *Omagiu Virgil Cândea la 75 de ani*, București, Editura Academiei Române, Editura Roza-Vânturilor, p. 256–266.
- 2002 – *Nașterea și botezul. Două forme de înrudire ierarhizată*, „Caiete silvane”, anul V, nr. 2 (8), Zalău, p. 3–9.
- 2002 – *L'Occident et l'Orient de l'Europe: entre imitation et adaptation*, în *Prospettive linguistiche della nuova Europa* (actele Congresului internațional de lingvistică, Universitatea Boconi, 9–10 nov. 2001), sub coordonarea Leonardo Schena, Luciana T. Solima, Milano, E.G.E.A., p. 284–292.
- 2002 – *La naissance, le mariage et la mort; rituels païens, rituels chrétiens*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tom XL, nr. 1–4, București, p. 19–39.
- 2002 – *Evoluția istorică a comunităților țărănești, Origini*, „Caiete silvane”, anul V, nr. 1 (7), Zalău, p. 3–8.
- 1990 – Articol publicat în franceză în *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. I, 1990, p. 122–128; (în italiană) în *Comunità di villaggio e proprietà collettive in Italia e Europa*, Padova, p. 325–341.
- 2003 – *La survivance des enclaves à techniques traditionnelles*, în *Închinare lui P.S. Năsturel la 80 de ani*, București.
- 2003 – *Întâietatea unităților sociale*, în *Identitate națională și spirit european. Omagiu Academicianului Dan Berindei la 80 de ani*, București, Editura Enciclopedică, p. 63–71.
- 2003 – *Întemeierea unei gospodării în Fundu Moldovei*, în „Caiete de antropologie istorică”, anul II, nr. 1 (3), ianuarie–iunie, Cluj, p. 89–100.
- 2003 – *Case și biserici de țară din România. Asemănări și deosebiri*, în „Sud-estul și contextul european. Biserici, credințe, obiceiuri”, Buletin X, Institutul de Studii Sud-Est europene, București.
- 2003 – *Corpul omului și viața socială: sângele*, în „Caiete de antropologie istorică”, anul II, nr. 2 (4), iulie–decembrie, Cluj, p. 170–182. Articol republicat, cu titlul: *Sang, consanguinité et structure sociale*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 28, Paris, p. 13–32.
- 2003 – *Les errements de la parenté*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tom XLI, nr. 1–4, București, p. 353–363.
- 2003 – *Întâlnirea duhovnicească de la Cernăuți: august 1943*, în Alexandru Mironescu. *Centenarul nașterii*, București, Editura Enciclopedică, p. 59–63. Articol publicat anterior în „Dilema”, anul IV, 1996, nr. 193, 20–26 septembrie, p. 2.
- 2004 – *Appartenance ethnique et confession religieuse. Exemples sud-est européens*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 27, Paris, p. 55–73.

2004 – *Structuri sociale și sisteme de proprietate. Clasificări românești și europene*, „Ethnos”, nr. 5, București, p. 7–27.

2004 – *L'évolution des sociétés de l'Europe Orientale et Occidentale à travers les concepts de «veteranus» et de «vicinus»*, în *La latinité en question* (colocviu internațional, Paris, 16–19 martie 2004), publicată de Institut des Hautes Études de l'Amérique Latine și Union Latine, Paris, p. 323–332.

2004 – *Les Juifs de Jassy. Quelques données statistiques (fin XVIIIe – début XIXe siècles)*, în *Permanences et ruptures dans l'histoire des Juifs de Roumanie (XIXe – XXe siècles)*, actele Congresului Internațional organizat de Centre de Recherche Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient, 25–27 sept. 2001, Montpellier, sub coordonarea lui Carol Iancu, Université Paul-Valéry – Montpellier III, p. 31–40.

2005 – (avec H. H. Stahl) – *Les crises 'post-dictatoriales' de chaos social*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, nr. 29, Paris, p. 63–70.

2005 – *Vizita profesorului Dimitrie Gusti la Chișinău (Basarabia), 1936*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. IX, Paris–Bucarest, p. 43–52. Articol republicat în „Sociologie românească”, vol. III, nr. 2, București, p. 26–35.

2005 – *Studiul sud-estului european. Câteva probleme sociologice*, în „Sociologie românească”, vol. III, nr. 1, București, p. 38–52.

2005 – *L'Europe du sud-est. Aires culturelles et facteurs structurants (XIXe et XXe siècles)*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tom XLIII, nr. 1–4, București, p. 5–23.

2005 – Prefața volumului *Henri H. Stahl, Les anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration capitaliste*, Paris, Editions de l'Aube, 2005, p. VII–XXV.

2005 – *Le parrainage orthodoxe en Europe du Sud-Est: aspects sociaux*, „Nouvelles Etudes d'Histoire”, tom XI, Bucarest, p. 59–69.

2005 – *État et famille étendue. Exemples européens*, „Revue Roumaine d'Histoire”, tom XLIV, no. 1–4, ianuarie-decembrie, Bucarest, p. 95–109.

2006 – *Jocul «de-a absurdul» cu spațiul mioritic și cu altele*, în *Études Roumaines et Aroumaines*, vol. X, Paris, p. 5–8.

2006 – *L'église et la maison. Les rituels de construction parallèles*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 30, Paris, p. 55–72.

2006 – *Chrétiens et musulmans balkaniques. Intolérances et croyances communes. Quelques notes*, în „Revue d'Etudes Sud-Est Européennes”, tom XLIV, nr. 1–4, ianuarie-decembrie, București, p. 291–320.

2006 – *État et famille étendue*, în „Nouvelles Études d'Histoire”, tom XII, Bucarest.

2007 – *Les anciens codes du Monténégro. Coutume orale et coutume écrite. XVIII–XIXe siècles*, în *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, vol. 31, Paris, p. 8–15.

2007 – *L'élimination de la social-démocratie roumaine. Du rêve utopique au mensonge politique: 1944–2007*, „Anamnèse”, nr. 4, Paris.

2007 – *The Frontier that Separates. The Frontier That Brings Together. The Political Frontiers and the Peasant Civilizations*, în *Transborder Identities. The Romanian-speaking Populations in Bulgaria*, volum coordonat de Stelu Șerban, București, Paideia, p. 163–187.

În colecția Sociétés Européennes (îngrijită prin strădania profesorului Paul H. Stahl), al cărei prim număr a apărut în 1988, profesorul Stahl a publicat, în cinci numere succesive (14, 15, 16, 17 și 18), din 1997–1998, articole aproape necunoscute de actualele generații de cercetători din România, scrise în deceniile 6 și 7, fie în reviste românești, a căror consultare este astăzi aproape imposibilă, fie în reviste străine, cu o slabă circulație în mediile științifice românești. De aceea, reunirea studiilor elaborate de profesorul Paul H. Stahl, fie individual, fie în colaborare cu profesorul *Paul Petrescu*, în cele cinci volume din Sociétés Européennes, reprezintă o deosebită inițiativă a acestui eminent cercetător de a pune la dispoziția noilor generații de cercetători importante instrumente de lucru privind spațiul românesc și cel european. Chiar dacă aceste culegeri de studii au apărut la Paris, datorită noilor realități românești, ele nu mai rămân inaccesibile cercetătorilor români. De aceea, din dorința de a face cunoscut conținutul acestor volume, voi menționa, exhaustiv, studiile pe care le cuprind, chiar dacă o parte din ele au fost consemnate în bibliografia prezentată anterior:

1. Paul H. Stahl, *Articole*, vol. I, studii apărute în perioada 1957–1963, volum editat în *Sociétés européennes*, 1997, nr. 14. Acest volum cuprinde următoarele studii (între paranteze voi menționa revista și anul apariției respectivului studiu):

- *Locuințele țărănești cu două caturi la români* („Studii și cercetări de istoria artei”, 1957, București, nr. 3–4);
- *La dendrolatrie dans le folklore et l'art rustique du XIXe siècle en Roumanie* („Archivo Internationale di Etnografia e Preistoria”, Torino, vol. II, 1959);
- *Porțile țărănești la români* („Studii și Cercetări de Istoria Artei”, nr. 2, 1960, București);
- *Les habitations humaines sur la vallée de la Bistrița en Roumanie* („Ethnographica”, II, Brno, 1960);
- *Case țărănești în regiunea Câmpulungului (Omăgiu lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, București, 1961);
- *Case țărănești din Maramureș* („Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 2, București, 1961);
- *Slonce, księżyci i gwiazdy w ludowym zdobnictwie rumunskim XIX w* („Polszka Sztuka Ludowa”, 1961, Warszaw, nr. 1);
- *Rumänische Holztore* („Kunst in der Rumänische Volksrepublik”, 1961, București);
- *Motive decorative la porțile țărănești din raionul Reghin* („Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 2, 1962, București);
- *Casa țărănească la români în secolul al XIX-lea (Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1959–1961*, Cluj Napoca, 1963);
- *Vechi case și biserici de lemn din Muntenia* („Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 23, București, 1963)

2. Paul H. Stahl, *Articole*, vol. II, partea I. Articole semnate împreună cu Paul Petrescu, în perioada 1955–1966, volum apărut în colecția *Sociétés Européennes*, Paris, 1997, nr. 15:

- *Cuvânt înainte* al profesorului Paul H. Stahl;
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Elemente de înfrumusețare a locuințelor țărănești de pe Valea Bistriței* („Studii și cercetări de istoria artei”, București, 1955, nr. 1–2);
- A. Gheorghiu, P. Petrescu, P. H. Stahl, *Ornamentația în arhitectura populară din bazinul superior al Argeșului* („Arhitectura R. P. R.”, București, 1955, nr. 1);
- Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Arhitectura populară din regiunea Suceava* („Arhitectura R. P. R.”, București, 1956, nr. 8);
- Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Obiecte de artă populară produse de cooperativele meșteșugărești* („Artă plastică”, București, 1956, nr. 3);
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Ceramică smălțuită românească din Transilvania* („Studii și cercetări de istoria artei”, București, 1956, nr. 1–2);
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Ceramică țărănească din Oltenia* („Artă plastică”, București, 1957, nr. 1);
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *O biserică-locuință românească* („Studii și cercetări de istoria artei”, București, 1957, nr. 1–2);
- Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Înrăuririle vieții sociale asupra arhitecturii țărănești dobrogene* („Studii și cercetări de istoria artei”, București, 1957, nr. 1–2);
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Arhitectura de lemn a Maramureșului* („Arhitectura R. P. R.”, București, 1958, nr. 1–2);
- Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Folk Art in the Rumanian Peasant Dwelling* („Roopalekha”, Decembrie 1958, Delhi);
- Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Decorul în arhitectura populară românească* („Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1, București, 1960).

3. Paul H. Stahl, *Articole*, vol. II, partea a II-a: *Articole semnate împreună cu Paul Petrescu (și alți autori)*, în perioada 1955–1966, volum apărut în *Sociétés Européennes*, Paris, 1997, nr. 16:

- Valeriu Butură, Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Die Freilichtmuseen der RVR* („Forschungen für Volks- und Landeskunde”, Sibiu, 1961, nr. 4);

- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Olăria țărănească din Vilcea* („Studii și cercetări de istoria artei, seria Artă Plastică”, T, 12, București, 1965, nr. 1);
- Paul Petrescu, Paul H. Stahl, *Construcții țărănești din Vilcea. Secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea* („Studii și cercetări de istoria artei, seria artă plastică”, T, 12, București, 1965, nr. 1);
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Gospodării țărănești cu ocol întărit* („Studii și cercetări de etnografie și artă populară”, București, 1965);
- Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Construcții țărănești din Hațeg (Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962–1964, Cluj Napoca).*

4. Paul H. Stahl, *Articole*, volumul III, cuprinzând studii publicate în perioada 1964–1965. Volumul a apărut în Sociétés Européennes, 1998, Paris, nr. 17. Acest volum cuprinde următoarele studii:

- *La taille-calendaire des paysans roumains* (Les travaux du Congrès international d’anthropologie et d’ethnologie de Paris, 1960, vol. II);
- *Die befestigten Bauernhauser in der Walachei. Ursprung und Entwicklung* („Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin, 1962, vol. II);
- *Realismul în arta populară* („Studii și cercetări de istoria artei”, 1964, nr. 2);
- *Case noi țărănești* („Studii și cercetări de istoria artei”, București, 1964, nr. 1);
- *Din istoricul cercetărilor de arhitectură populară* („Revista de etnografie și folclor”, București, 1964, nr. 3);
- *Les vieilles maisons à étage de Roumanie. Les facteurs balkaniques* („Revue des Études Sud-Est Européennes”, București, nr. 3–4, 1964);
- *La dendrolatrie chez les Turcs et les Tatares de la Dobroudja* („Revue des Études Sud-Est Européennes”, București, 1965, nr. 1–3, studiu republicat în revista „Europe Sud-Est”, 1966, Atena, nr. XI);
- *La force motrice des moulins traditionnels en Roumanie à la fin du XIXe siècle et au debut du XXe* („Études d’ethnographie et de folklore”, București, 1965; studiu republicat în *Travaux du VIIe Congrès international d’anthropologie et de folklore*, Moscova, vol. V, 1970);
- *Vieilles églises en bois de Roumanie* („Revue des Études Sud-Est Européennes”, București, 1964, nr. 3–4);
- *Așezarea caselor și acareturilor pe Valea Bistriței moldovenești* („Revista de etnografie și folclor”, București, 1965, nr. 10).

5. Paul H. Stahl, *Articole*, volumul IV, 1965–1970. Volumul a apărut în numărul 18, 1998, al colecției Sociétés Européennes și cuprinde studiile:

- *Soarele și luna în decorul artei populare românești din secolul al XIX-lea* (în *Volum omagial P. Constantinescu-Iași*, București, 1965);
- *Artă populară românească și artă orășenească* („Studii și cercetări de istoria artei”, București, nr. 1, 1967);
- *L’art des campagnes et l’art des villes en Roumanie* („Revue Roumaine d’Histoire de l’Art”, București, 1967, nr. 4);
- *Interioare țărănești din România. Secolul XIX și începutul secolului XX* („Muzeul Brukenthal”, 1817–1967, Sibiu, 1967);
- *Zum Bauernhaus der Donauebenen im XIX Jahrhundert* („Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin, 1967, erste Teil);
- *Les musées en plein air. Le choix des pièces caractéristiques* („Schweizerisches Archiv für Volkskunde”, Berna, 1967);
- *Bauerliche Rundbauten in Südosteuropa. Kuppel – und Kegelhutten* („Revue des Études Sud-Est Européennes”, nr. 2, 1968);
- *Constructions rustiques du XIXe siècle dans la plaine de la Valachie* („Ethnographica”, Brno, 1969, nr. 7–8);
- *L’habitation rurale traditionnelle des Roumains* („Archéocivilisation”, Paris, 1970, nr. 7–8).

